

บทที่ 1

สภาพการศึกษาและการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยก่อน พ.ศ. 2432

การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย คงยึดถือแบบฉบับการศึกษาในประเทศอินเดียเป็นหลัก การศึกษาทางพระพุทธศาสนานั้นน่าจะเริ่มขึ้นตั้งแต่มีศาสนาพุทธอุบัติขึ้นในประเทศอินเดียแล้ว เพราะหลักของพระพุทธศาสนานั้น ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษา จะเห็นได้จากในพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้กำหนดให้ผู้อุปสมบทใหม่ต้องถือนิสัย คือ อยู่รับการศึกษาอบรมจากอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์จนกว่าจะมีความรู้ ความสามารถปกครองตนเองได้ เป็นเวลาอย่างน้อยที่สุด 5 ปี¹ ซึ่งจะทำให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาอบรมในแบบแผนหลักสูตรเดียวกัน เมื่อคณะสงฆ์เริ่มตั้งขึ้นอย่างมั่นคง โดยมีศูนย์กลางรวมอยู่ที่วัด ชีวิตของพระสงฆ์จึงมุ่งไปที่การฝึกอบรม และการให้การศึกษา เช่น การแสดงธรรม การฟังธรรม การสนทนาธรรม ตลอดจนงานการอภิปรายต่าง ๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องและสนับสนุนมาก²

เมื่อหลักของศาสนา เน้นในด้านการศึกษา ผู้ที่เข้ามาบวชจึงต้องศึกษาหาความรู้ การศึกษาของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาแยกออกเป็น 2 ด้าน คือ การศึกษาด้านคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ³

¹ พระศรีวิสุทธิโมลี, "พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต". ประชุมทางวิชาการ เรื่อง "พระพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย" เนื่องในโอกาสการศึกษาระหว่างชาติ พ.ศ. 2513 ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี ระหว่างวันที่ 24 - 26 สิงหาคม 2513, หน้า 282.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 283

³ กรมการศาสนา, รายงานเรื่องการศึกษาคณะสงฆ์ไทย, เอกสารอัดสำเนา, 2516, หน้า 1.

การศึกษาด้านคันถธุระ

เกิดขึ้นหลังจากที่ได้มีการรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ การศึกษาในพระพุทธศาสนา นี้ ก็คือการศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง คำสอนนี้ต่อมาเรียกกันว่า "พระธรรม" เป็นคำสอนสำหรับอบรมจิตใจ แต่เมื่อคณะสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น ประกอบด้วยผู้คนจากตระกูลต่าง ๆ ทำให้ต้องมีการบัญญัติคำสั่งให้พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อความเรียบร้อยของคณะสงฆ์ คำสั่งนี้เรียกว่า "พระวินัย"¹ ต่อมาได้มีการแยกคำสั่ง (พระวินัย) และคำสอน (พระธรรม) ของพระพุทธเจ้าออกเป็น 3 หมวด คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก* และอภิธรรมปิฎก** สรุปได้ว่าการศึกษาคันถธุระ คือการศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หรือศึกษาพระไตรปิฎกนั่นเอง

การศึกษาด้านวิปัสสนาธุระ

เป็นการศึกษาวิธีชำระจิตใจตนเองให้บริสุทธิ์ผุดผ่องจากความเศร้าหมอง หรือกิเลสทั้งปวง² การศึกษาด้านวิปัสสนาธุระจึงเป็นการศึกษาด้วยการปฏิบัติหรือเรียกกันว่า "ปฏิบัติธรรม" ซึ่งจะต้องศึกษาควบคู่กันไปกับการศึกษาปริยัติธรรม ผู้ที่เข้ามาบวชเรียนในระยะเวลาสั้น ๆ เพียง 1 - 2 เดือน มักจะศึกษาทางด้านวิปัสสนาธุระมากกว่าด้านคันถธุระ เพราะการศึกษาโดยการปฏิบัติธรรมสามารถศึกษาได้เร็วกว่าการศึกษาพระไตรปิฎกหรือปริยัติธรรม

¹ สมเด็จพระญาณสังวร, ธรรโมวาท, มหามกุฏราชวิทยาลัย โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล. เดช สนิทวงศ์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส, วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2518 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2518) หน้า18.

* คำสอนที่ได้ทรงสอนแก่บุคคลต่าง ๆ ในโอกาสที่มีบุคคลเป็นผู้รับเทศนา

** คำสอนที่แสดงแต่ข้อธรรมไม่ว่าจะแสดงแก่ใคร ที่ไหน หรือเป็นการอธิบายธรรม

² พระมหาอดิศร ธีรสีโล, คำบรรยายประวัติการศึกษาคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป (เอกสารอัดสำเนา), หน้า 4 - 5 .

ซึ่งต้องเสียเวลาในการเรียนบาลีก่อน อย่างไรก็ตามการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้น จะต้องศึกษาควบคู่กันไป ทั้งทางด้านคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ เพราะการศึกษาแต่คัมภีร์ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาโดยมิได้มีการปฏิบัติด้วยตนเองนั้น ไม่อาจทำให้ผู้ศึกษาได้รู้แจ้งด้วยตนเองได้¹ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาพระศาสนาจึงประกอบไปด้วยวิธีการ 3 ชั้น คือ

ชั้นปริยัติ หมายถึง การเรียน

ชั้นปฏิบัติ หมายถึง การเรียนรู้ด้วยตนเอง

ชั้นปฏิเวธ หมายถึง ความรู้แจ้งหลังจากผ่านการเรียนและการปฏิบัติการศึกษาทั้ง 3 ชั้นนี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งหากจะเปรียบเทียบกับต้นไม้ ปริยัติศาสนานั้น เปรียบเหมือนราก ปฏิบัติศาสนานั้น เปรียบเหมือนผลของต้นไม้ พร้อมทั้ง แก่น กิ่ง ใบ ทั้งหมด ส่วน ปฏิเวธศาสนา เปรียบเหมือนผลของต้นไม้²

การศึกษาของพระสงฆ์สามเณรในพระพุทธศาสนาของไทยนั้น ในที่นี้จะกล่าวถึง เฉพาะ การศึกษาด้านคันถธุระ หรือ ที่เรียกว่าปริยัติธรรม เพราะเป็นการศึกษาที่ปรากฏเป็นหลักฐาน และควบคู่กันไปกับการศึกษาของบ้านเมือง ดังที่มีผู้อธิบายว่าการศึกษาของไทยแต่โบราณนั้นมี 2 ประเภท คือ

... พุทธจักรประเภท 1 ราชอาณาจักรประเภท 1 ... ฝ่ายพุทธศาสนาก็ปรากฏการเล่าเรียนด้วยคำว่า พระไตรปิฎกธรรม ส่วนราชอาณาจักรซึ่งจะอธิบายในที่นี้ ด้วยคำว่าศึกษาช่างศิลปศาสตร์วิชาการต่าง ๆ ...³

การศึกษาฝ่ายพุทธจักรก็คือ การศึกษาพระไตรปิฎก ซึ่งมักจะเรียกกันว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม

สมเด็จพระญาณสังวร, ธรรโมวาท, หน้า 29.

² เรื่องเดียวกัน .

³ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), โบราณศึกษา, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.หลวงบรรหารศุกวาท ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร 6 มีนาคม พ.ศ. 2515 (พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร, 2515), หน้า 4.

การศึกษาด้านคันถธุระหรือการศึกษาปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาพระพุทธศาสนาในด้านคันถธุระ หรือการศึกษาปริยัติธรรมในประเทศไทย นั้น ผู้ศึกษาจะต้องเริ่มต้นเรียนภาษาบาลีก่อน เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้ในศาสนามานานับแต่การสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 3 ที่นครปาฏลีบุตร ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช¹ แต่พระไตรปิฎกที่เขียนเป็นภาษาบาลีมีหลักฐานปรากฏว่าเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 1507 เมื่อพระเจ้าปรกกรมพาทู กษัตริย์แห่งลังกาได้โปรดให้พระสงฆ์ประชุมกันชำระพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นภาษาสิงหล และภาษาบาลีให้เป็นภาษาบาลีทั้งหมด² การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งนี้ถือเป็นครั้งที่ 7 นับแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระไตรปิฎกฉบับนี้เอง ได้มาแพร่หลายอยู่ในดินแดนพม่า และเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2020 พระเจ้าศิริธรรมจักรวรรดิติลกราชาธิราช กษัตริย์เชียงใหม่ได้โปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกอีกครั้งหนึ่ง โดยยังคงใช้ภาษาบาลีในพระไตรปิฎกอยู่ การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 นี้ เป็นผลให้พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีได้ใช้แพร่หลายไปทั้ง "เมืองไทย ลาว เขมร พม่า มอญ"³

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พุทธศาสนประวัติระหว่าง 2,500 ปี ที่ล่วงแล้ว, (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2513), 1 : 84.

² กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), 2 : 527.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 528.

การใช้ภาษาบาลีได้ปรากฏตามหลักฐานที่เป็น เอกสารว่าในสมัยสุโขทัยได้มีการใช้ภาษาบาลีในการแต่งไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาลิไท ในปี พ.ศ. 1888¹ โดยจารึกเป็นอักษรขอมอยู่บนใบลาน² สำหรับเมืองในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา เช่น อโยธยา ปรากฏการใช้ภาษาบาลีในวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น มหาชาติคำหลวง ซึ่งเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้โปรดฯให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันแต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2025 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายประวัติของมหาชาติคำหลวงว่า "หนังสือมหาชาติเดิมแต่งเป็นภาษามคธ ใครแต่งหาปรากฏไม่"³ การแต่งมหาชาติคำหลวงใช้วิธียกเอาคาถาภาษาบาลีขึ้นมาบทหนึ่ง แล้วแปลเป็นไทยวรรคหนึ่งสลับกันไป⁴ จะเห็นได้ว่าการศึกษาทางด้านคันถธุระของพระสงฆ์ไทยนั้นต้องศึกษาพระไตรปิฎกเป็นหลัก เนื่องจากพระไตรปิฎกของไทยนั้นใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาในการเขียน แต่ใช้ตัวอักษรขอมแทนอักษรไทย ดังนั้น การศึกษาพระไตรปิฎก รวมไปถึงวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาจึงต้องเรียนอักษรขอมให้อ่านออก เขียนได้ก่อน จึงจะเรียนไวยากรณ์เพื่อให้สามารถแปลภาษาบาลีออกมาเป็นภาษาไทยได้

¹ นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, วรรณคดีไทยเกี่ยวกับพุทธศาสนา, (ม.ป.ท. 2521), หน้า 32.

² อารีย์ สหชาติโกสีย์, วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพฯ :

คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, 2522), หน้า 128.

³ นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, เรื่องเดิม, หน้า 51.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

การศึกษาพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลีนี้ ปรากฏตามหลักฐานว่า ในสมัยของพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2163 - 2171) พระองค์ได้เสด็จออกฟังพระสงฆ์บอกหนังสือ (คือ สอนแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย) อยู่เสมอ สันนิษฐานว่า อาจจะทรงบอกหนังสือแก่พระสงฆ์ด้วยพระองค์เอง เพราะพระเจ้าทรงธรรม เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาากพระองค์หนึ่ง¹ การใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาทางศาสนาในในประเทศไทยคงรักษาเป็นประเพณีสืบมาจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่บางประเทศที่รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาจะไม่ใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาทางศาสนา แต่จะแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาของตน เพื่อจะเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น เช่น จีน ฮิบต² ซึ่งเป็นผลให้พระไตรปิฎกฉบับดั้งเดิมสูญหายไป

ศูนย์วิทยพัทธยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, 2 : 1 - 3.

² สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม,

พระไตรปิฎกเดิมไม่มีใครเล่าเรียนไว้ เป็นเหตุให้เสื่อมสูญไป ซึ่งมีผลให้ศาสนาพุทธในประเทศไทยเหล่านั้น ผันแปรไป แต่ประเทศที่ยังคงรักษาพระไตรปิฎกไว้เป็นภาษาบาลี จะสามารถรักษาพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบมาได้ดีกว่า¹

พระไตรปิฎกในประเทศไทยนั้นใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีมาโดยตลอด แม้ในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งนี้ ถือว่าเป็นการปรับปรุงตำราทางด้านพระศาสนาของไทยให้ถูกต้องครบถ้วนบริบูรณ์² ภายหลังจากที่มีการสูญหายของพระไตรปิฎกในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 การสังคายนาพระไตรปิฎกนี้ นับว่าเป็นพระราชกรณียกิจทางด้านศาสนาที่สำคัญยิ่งของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เพราะเป็นผลให้พระไตรปิฎกซึ่ง "ผิดเพี้ยนวิปลาส"³ อยู่เป็นอันมาก ได้รับการแก้ไขให้ถูกต้อง ทำให้เกิดผลดีต่อการศึกษาของพระสงฆ์เป็นอย่างมาก เพราะพระไตรปิฎกนั้น เป็นเสมือน "ครู" ที่จะสั่งสอนแก่พระภิกษุสงฆ์ แทนพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังที่สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะทั้งปวงได้ถวายพระพรต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก⁴

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ทั้งยังมีการติดต่อขอยืมพระไตรปิฎกจากลังกา เพื่อนำมาศึกษา โดยมีการขอยืมพระไตรปิฎกจากลังกาถึง 2 ครั้ง⁵ ซึ่งเป็นการทำให้การศึกษาของพระสงฆ์ไทยในขณะนั้น

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม," หน้า 241.

² อัจฉรา กาญจนไฉย, "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2394)" (วิทยานิพนธ์ชั้นปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร วิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 91 - 93.

³ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, หน้า 524.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 525.

⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป, (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2503), หน้า 373.

ก้าวหน้ายิ่งขึ้น เพราะได้พระไตรปิฎกส่วนที่ไทยยังไม่มีมาเพิ่มเติม การติดต่อในด้านการเสาะหาพระไตรปิฎกจากลังกานี้ เป็นการริเริ่มของพระวชิรญาณเถระ หรือเจ้าฟ้ามงกุฎขณะทรงผนวชอยู่

การปรับปรุงพระไตรปิฎกครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะได้มีการชำระพระไตรปิฎกและจัดพิมพ์เป็นภาษาไทยขึ้นเป็นครั้งแรก เนื่องจากทรงเห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกว่าเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งรวบรวมคำสั่งสอนของศาสนาพุทธไว้ ควรที่จะพิมพ์ออกเป็นภาษาไทย เพื่อให้มีผู้อ่านได้มากขึ้น การตีพิมพ์แบบใหม่ก็สะดวกแก่การเก็บรักษามากกว่าการจารลงในใบลาน ทั้งยังทำให้พิมพ์ได้เป็นจำนวนมากซึ่งจะเป็นผลให้พระไตรปิฎกได้แพร่หลายออกไปยังที่ต่าง ๆ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยแทนอักษรขอม ในปี พ.ศ. 2431^{1/} พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์นี้ เมื่อพิมพ์เสร็จแล้วได้พระราชทานไปยังพระอารามหลวงทั่วประเทศทุกแห่ง ๆ ละ 1 จบ² พระไตรปิฎกเหล่านี้จะได้ใช้เป็นตำรับตำราในการศึกษาปริยัติธรรม และจะเป็นการสอดคล้องกับการปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ซึ่งจะเกิดขึ้นอย่างมากในรัชกาลที่ 5 นี้ ด้วย

การศึกษาภาษาบาลี และพระไตรปิฎกของคณะสงฆ์ไทยนั้นไม่ได้จำกัดอยู่ แต่เฉพาะในหมู่พระสงฆ์สามเณรเท่านั้น แต่เป็นการศึกษาที่ชายไทยส่วนใหญ่ นับตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และสามัญชนจะได้รับด้วย โดยผ่านการ "บวชเรียน" ทั้งนี้ เพราะการศึกษาของสังคมไทยนั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดมาโดยตลอด การบวชของชาวไทยนั้นมักจะนิยมกันว่าอย่างน้อยต้องบวชอยู่ 1 พรรษา และในระหว่างการบวชก็จะมีการศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ ด้วย ซึ่งอาจเป็นด้านคันถธุระหรือวิปัสสนาธุระก็ได้ แต่สำหรับเจ้านายมีหลักฐานว่าเมื่อทรงผนวชจะศึกษาเฉพาะด้านวิปัสสนาธุระเท่านั้น เพราะส่วนใหญ่จะผนวชเพียงพรรษาเดียว ไม่มีเวลาพอที่จะศึกษาด้านคันถธุระ แต่ถ้าผนวชหลายพรรษา จึงทรงศึกษาด้านคันถธุระ

¹ เฉลิม อยู่เวียงไชย, สมัยกรุงธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์, เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 131 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516), หน้า 212.

² กจช. ร. 5 ศ. 19/6 บัญชีจำนวนพระไตรปิฎกที่พระราชทานตามพระอารามทั้งในกรุงและหัวเมืองกับตู้สำหรับพระไตรปิฎก, ที่ 5639 ร.ศ. 112

ด้วย ดังเช่น เจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งต้องทรงผนวชอยู่ในพระศาสนาต่อไปเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์ เพราะทรงเห็นว่าพระองค์ไม่อยู่ในฐานะที่ควรจะเกี่ยวข้องกับ การเมือง¹ เข้าใจว่าลักษณะการศึกษาเช่นนี้ แม้นาง และประชาชนที่บวชในพระพุทธ ศาสนา ก็คงจะดำเนินการศึกษาในระหว่างที่บวชอยู่เช่นเดียวกันนี้ เพราะการศึกษาวិปัสนาสูตร นั้น นอกจากจะได้ผลในการชำระใจให้บริสุทธิ์แล้ว ก็ยังถือกันว่าถ้าปฏิบัติธรรมได้อย่างชำนาญ จริง ๆ อาจจะทำให้ผู้ปฏิบัติได้อ่านาจ อธิกฤทธิ อภินิหาร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการต่อสู้ซึ่ง เป็นวิชาที่ชายไทยต้องสนใจศึกษาหาความรู้อยู่แล้ว เนื่องจาก ชายไทยจะต้อง เป็นทหารออก สงครามจึงต้องอาศัยสิ่ง เหล่านี้ เป็นที่พึ่ง ในด้านกำลังใจ²

สำหรับพระภิกษุที่บวชอยู่นานเกินกว่า 1 พรรษา การศึกษาของพระสงฆ์เหล่านี้ จะขยายตัวออกไปอีก เป็น 3 สาขา คือ

1. การศึกษาด้านคันถธุระ หรือ การศึกษาด้านปริยัติธรรม
2. การศึกษาด้านวิปัสนาสูตร
3. การศึกษาวิชาชีพอื่น ๆ เช่น เป็นหมอยา, หมอนวด, หมอดู ตลอดจนเป็น

ช่างฝีมือต่าง ๆ ซึ่งการศึกษาและประกอบอาชีพต่าง ๆ ของพระภิกษุนี้ ก็เป็นที่ยอมรับของสังคม ไทย ดังจะเห็นได้จากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีประกาศเกี่ยวกับการที่ พระภิกษุศึกษาและประกอบอาชีพต่าง ๆ เหล่านี้ว่าไม่ทรงห้าม แต่ขอให้ภิกษุสามเณรทั้งหลาย ศึกษา และใช้ความรู้เหล่านี้ "... โดยชอบประกอบด้วยศีลสังวร"³ วิชาชีพเหล่านี้ ก็อาจ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, (พระนคร : แพร่พิทยา, 2514) หน้า 68.

² อัจฉรา กาญจโนมัย, "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" หน้า 173.

³ ทองสมุทราธิราช, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 ประกาศเรื่องให้ภิกษุ สามเณรตั้งอยู่ในศีลสังวร เลขที่ 30

ใช้เป็นอาชีพหัดตัวไปเมื่อภิกษุสามเณร เหล่านี้ได้สึกออกมา เป็นฆราวาส ซึ่งก็เป็นการเพิ่มคุณค่าให้แก่บุคคลนั้น เพราะวิชาชีพเหล่านี้จะทำให้มี "ผู้ับหน้าถือตาว่า เป็นคนมีหลักแหล่งแปลงที่มีค่าแก่สังคม"¹

ในการศึกษาทั้ง 3 สาขาที่กล่าวมา การศึกษาของพระสงฆ์ที่ได้รับการส่งเสริมมากที่สุดทั้งจากรัฐและจากประชาชน คือ การศึกษาด้านคันถธุระ ทั้งนี้เนื่องจากตามหลักของพระพุทธศาสนา ถือกันว่าพระไตรปิฎกเป็นหลักสำคัญของพระศาสนา การศึกษาพระไตรปิฎกเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพราะตราบิตที่ยังมีผู้ศึกษา และปฏิบัติตามคำสั่งสอนในพระไตรปิฎก พระศาสนาก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น² ดังข้อความในพระไตรปิฎกกล่าวว่า การที่พระสงฆ์ไม่ศึกษาธรรม เป็นเหตุหนึ่งใน 5 ประการที่จะทำให้ศาสนาอันตรธานไป³

ด้วยเหตุนี้พระมหาภคตริยจึงทรงถือว่า การสนับสนุนการศึกษาของพระภิกษุสามเณร เพื่อให้มีการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมนั้น เป็นส่วนหนึ่งของพระราชกรณียกิจทางศาสนา การส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่พระมหาภคตริยในสมัยรัตนโกสินทร์ทรงกระทำ คือ

¹ เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณการ, 2510) หน้า 187.

² พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณณวณฺโณ, "การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ" โครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น ประมวลผลงานและบทความทางวิชาการ หน้า 80.

³ เหตุที่ทำให้ศาสนาอันตรธานไป มี 5 ประการคือ

1. พระสงฆ์ไม่ศึกษาธรรม
2. พระสงฆ์ไม่สอนธรรม
3. พระสงฆ์ไม่แสดงธรรม
4. พระสงฆ์ไม่สาธยายธรรม
5. พระสงฆ์ไม่ตรีกตรองพิจารณาธรรม

1. การจัดหาอาจารย์ให้บอกพระไตรปิฎกแก่พระสงฆ์สามเณร สถานที่บอก (สอน) พระปริยัติธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้สร้างแก่งขึ้นเป็นที่เรียนพระปริยัติธรรมอยู่ที่ริมหอพระปริต ใกล้พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย การบอกพระปริยัติธรรมในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้มีมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ย้ายออกมาตั้งที่มหาธาตุวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2432¹

อาจารย์ที่มาบอกหนังสือ หรือมาสอนนี้ จะได้รับพระราชทาน เงิน เดือนพร้อมทั้ง เครื่องบริขารสำหรับอาจารย์ เงินเดือนที่พระราชทานนั้นจะต่างกันไป ถ้าเป็นอาจารย์ที่โปรดตั้งใหม่จะได้รับเงินเดือน เดือนละ 1 ตำลึง 2 บาท เมื่อบอกหนังสือไประยะหนึ่งและมีศิษย์สอบเป็นเปรียญได้มาก ก็จะได้รับพระราชทานเงินเดือนขึ้น เช่น พระมหาธิบตี เจ้ากรมราชบัณฑิตย์ชัย ซึ่งบอกหนังสืออยู่ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ได้รับพระราชทานเงินเดือนขึ้นอีก เดือนละ 2 บาท ส่วนอาจารย์ท่านใดที่ศิษย์สอบเป็นเปรียญไม่ค่อยได้ เช่น อาจารย์เกิด วัดราชสิทธาราม ก็โปรดให้ลดเงินเดือนลง เดือนละ 2 บาท เช่นกัน²

นอกจากจะทรงจ้างอาจารย์มาบอกพระปริยัติธรรม* ในพระบรมมหาราชวังแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงจ้างอาจารย์ไปบอกพระปริยัติธรรมตามพระอารามหลวงทุกแห่งด้วย³ การที่พระมหากษัตริย์ทรงจ้างอาจารย์ไปสอนหนังสือแก่พระภิกษุ-

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติวัดมหาธาตุ, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2461), หน้า 77.

² ห่องสมุทวชิรญาณ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 เลขที่ 2 ตู 118 ชั้น 1/1 midtที่ 5 ตอน 27 พระราชทานเงินเดือนให้อาจารย์บอกพระไตรปิฎกตามวัด

* การบอกพระปริยัติธรรม หมายถึง การที่ครูผู้สอนทำการสอนพระสงฆ์ สามเณร ให้ผู้เรียนได้อ่านคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นภาษาบาลี

³ เรื่องเดียวกัน.

สงฆ์ ในพระบรมมหาราชวัง และตามพระอารามหลวง ก็เป็นผลให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ ได้ให้การสนับสนุนการศึกษาของพระสงฆ์สามเณรด้วยการจ้างอาจารย์ไปสอนปริยัติธรรมในวังของพระองค์ หรือสร้างศาลาเรียนขึ้นในบ้านของขุนนางผู้ใหญ่ หรืออาจจะจ้างอาจารย์ไปบอกพระปริยัติธรรมตามวัดด้วย¹

2. การอุปถัมภ์การเล่าเรียนของพระสงฆ์ด้วยการพระราชทานสิ่งของเครื่องใช้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าให้เจ้าพนักงานจัดเสื่อมาปูบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อให้เป็นที่เรียนหนังสือของพระสงฆ์สามเณร² ในระหว่างเวลาที่พระสงฆ์มาเรียนหนังสือก็โปรดให้มีการต้มน้ำร้อน น้ำชา ถวายพระสงฆ์สามเณรทุกวัน³ ถ้าวันใดที่พระสงฆ์สามเณรเข้ามาเรียนในตอนเช้าก็จะโปรดเกล้าให้เสี้ยมเพลพระภิกษุสามเณร ดังที่กล่าวมาแล้ว ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บางครั้งพระองค์จะเสด็จไปปรนนิบัติพระสงฆ์สามเณรที่มาเรียนหนังสือด้วยพระองค์เอง⁴

การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการอุปถัมภ์การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรนี้ย่อมจะเป็นแรงจูงใจให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางข้าราชการทั้งหลายได้ให้การอุปถัมภ์แก่การศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์เช่นกัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงชักชวนให้พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางที่เป็นเจ้าของอารามต่าง ๆ ให้เอาใจใส่ทำนุบำรุงพระสงฆ์สามเณรในวัดนั้น ๆ ให้ได้เล่าเรียนพระไตรปิฎก ด้วยการถวาย จีวร บิณฑบาต

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานการบอกพระปริยัติธรรม" ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา, หน้า 232.

² หอสมุดวชิรญาณ หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 10 มัดที่ 7 ตอนที่ 8, จัดเสื่อปูบนพระที่นั่งดุสิตให้พระเรียนปริยัติธรรม

³ หอสมุดวชิรญาณ. หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เทศนาปฐมสมโพธิ เลขที่ 6 ตอนที่ 25 ต้มน้ำร้อนถวายพระสงฆ์ที่มาเรียนพระปริยัติธรรมบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

⁴ หอสมุดวชิรญาณ. หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1213 ประกาศวันมหาสงกรานต์ เลขที่ 32 ตอนที่ 6

เสนาศน์เกษัช เพื่อให้พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นมีความอดสาหเล่าเรียน เพื่อจะได้สอบได้เป็นเปรียญ ทรงมีพระราชปรารภว่า การที่บรรดาเจ้านายและขุนนางทั้งหลายบริจาครูปหล่อสร้างวัดต่าง ๆ นั้นทรงอนุโมทนาในส่วนกุศล เพราะทรงพระราชดำริเห็นว่า "พระอารามใดถ้าปราศจากพระสงฆ์สามเณรที่รู้พระไตรปิฎกแล้ว พระอารามนั้น ๆ อุกฤษฏ์ไม่งามเป็นเหมือนกาญจนาอุทธานปราศจากพระยาราชสีห์ เหมือนสระโบกขรณีปราศจากประทุมชาติ"¹ ครั้นเมื่อใกล้จะมีการสอบพระปริยัติธรรม ก็ทรงมีหมายรับสั่งไปยังพระราชอาคณตามพระอารามต่าง ๆ ให้เร่งฝึกสอนศิษย์เพื่อจะได้ส่งเข้าสอบพระปริยัติธรรม โดยทรงอ้างถึงพระราชนิธานของพระองค์ว่า "ตั้งแต่เสด็จขึ้นถวัลราชภิเศกมาก็ได้น้อมพระสภคกับพระชนมชีพบูชาพระรัตนไตร ตั้งพระราชฤทัยจะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ถาวรรุ่งเรืองสืบไป" จึงได้ทรงอุปถัมภ์พระศาสนา การที่ทรงสร้าง และปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ตลอดจนการบริจาครูปหล่อพระราชาศัพท์ถวายเป็นนิตยภัตร และการอุปถัมภ์พระภิกษุทั้งหลายก็เพื่อจะให้พระภิกษุเหล่านี้ได้เป็นกำลังบอกกล่าวเล่าเรียนสั่งสอนต่อพระสงฆ์สามเณรอื่น ๆ²

สำหรับพระสงฆ์ที่ผ่านการศึกษาพระปริยัติธรรมจนมีความรู้แล้ว ก็จำเป็นจะต้องทดสอบความรู้ของพระสงฆ์เหล่านั้นด้วยการสอบไล่ พระสงฆ์ที่สอบไล่ได้เหล่านี้จะได้รับการยกย่อง และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ และนิตยภัตร³ ทั้งนี้เพราะ เป็นคติที่ถือกันว่า พระภิกษุสามเณรที่รอบรู้ในพระไตรปิฎกนั้น ถือกันว่า "เป็นแก้วอันหาได้ยากในโลกนี้"⁴ การ

¹ หอสมุดวชิรญาณ หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 เลขที่ 11 ตอนที่ 2

เรื่องประชุมพระราชาคณะ

² หอสมุดวชิรญาณ หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 เลขที่ 1 ตอนที่ 3 เรื่อง

ประชุมพระราชาคณะ

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาภาพ, "อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม", หน้า 242.

⁴ หอสมุดวชิรญาณ หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 เลขที่ 1 ตอนที่ 1 เรื่อง

ประชุมพระราชาคณะ

ทดสอบความรู้ของพระสงฆ์สาม เณรยัง เป็นการกำจัดผู้ที่อาศัยพระศาสนาหลบหลีกการถูกเกณฑ์
เข้ารับราชการ เพราะปรากฏหลักฐานว่ามีผู้เข้ามาบวชเพื่อหลบหนีราชการในสมัยพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงความในประกาศว่า

ทุกวันนี้ กุลบุตรที่บวค เป็น

ภิกษุ	}
สาม เณร	

 เข้าในพระศาสนานั้น บางจำพวกมีศรัทธา
ตั้งใจรักวิชาศีลสิกขาบท ศึกษาคะเล่าเรียนคันถธุระ วิปัสสนาธุระตามสติปัญญา หวังจะให้
คุณประโยชน์ก็มีบ้าง ลางจำพวกเป็นคนเกียจคร้านกลัวจะกะ เกนใช้ราชการ หลบหนี
เข้ามาบวค เป็น

ภิกษุ	}
สาม เณร	

 อาศัยอยู่พึ่งพระศาสนาเลี้ยงชีวิต แล้วประพฤตินาจารทุจริต
ต่าง ๆ ...¹

ผู้ที่เข้ามาบวชเพื่อหวังผลประโยชน์จากพระศาสนา เช่นนี้ มักจะเป็นพระสงฆ์ที่ไม่สนใจ
ศึกษาพระปริยัติธรรม และประพฤติดนินทาพระวินัยบัญญัติต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงยังทรงกวาดล้างให้พระภิกษุสาม เณรศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก ถ้าภิกษุ
สาม เณรรูปใดมีสติปัญญา เฉลียวฉลาด สามารถแปลพระคัมภีร์ได้เป็นเปรียญ ก็จะได้รับนิยัติน
ให้เป็นกำลังแก่การเล่าเรียนสืบไป² แต่สำหรับผู้ที่บวชโดยมีจุดประสงค์จะ "เอาแต่ผ้ากา
สาวพัตรนุ่งห่ม เปน เพศ

เณร	}
เณร	

 นึกบวช เปน

เณร	}
เณร	

 อาศัยไว้หาอากรมแต่พอได้บิณฑบาต
หาแลกพักการเลี้ยง ชีวิต มิได้คิดที่จะเล่าเรียนพระวินัยสิกขาบทโดยศรัทธาแท้"³ บุคคล
เหล่านี้ มักจะบวชอยู่จนเป็นเณร เณร ที่มีอายุมาก จึงทรงมีประกาศห้าม เณร เณร ที่อายุ
เกิน 25 ปี ถ้าเณร เณร ผู้ใดอายุถึง 25 ปี แล้วจะต้องอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ถ้ายังคง
บวชเป็น เณร เณร อยู่ต่อไป โปรดฯ ให้จับตัวสึกเสีย เพื่อจะได้เอาใช้สอยในราชการ

¹ หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1215 เลขที่ 103 เรื่อง
พระราชบัญญัติห้ามคบหาสนิทกับภิกษุสาม เณร.

² หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1216 เลขที่ 107 พระบรม
ราชโองการเรื่องทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และพระราชอาณัติ พระอันดับ.

³ หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1216 ร่างสารตราถึงเจ้า
เมือง กรมการเมืองต่าง ๆ ให้สืบจับ

เณร	}
เณร	

 บวชเกินกำหนด.

ต่อไป การออกประกาศเหล่านี้ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นผลดีต่อพระศาสนา เพราะจะได้ขจัดผู้ที่อาศัยพระศาสนาเป็นเครื่องหาผลประโยชน์ให้หมดไป เป็นผลให้พระศาสนาบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น และทำให้พระสงฆ์ที่ดีได้มีจิตมุ่งมั่นต่อการศึกษาพระศาสนายิ่งขึ้น

ผู้ที่สอบพระปริยัติธรรมได้ตั้งแต่ ประโยคขึ้นไปจะได้รับการยกย่องให้เป็นเปรียญ คำว่าเปรียญนี้มีผู้สันนิษฐานว่า คงจะมาจากคำว่า "บาเรียน" ซึ่งแปลว่า ครูผู้สอน* หรืออาจแปลว่า พระที่ได้เรียน ก็ได้ เพราะคำว่าบา หมายถึง พระสงฆ์¹ การสอบพระปริยัติธรรม ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานปรากฏว่า ได้มีขึ้นในปี พ.ศ. 2346 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ โปรดให้ประชุมพระราชาคณะ เพื่อสอบไล่พระปริยัติธรรมที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ดาญาณ และในครั้งนี้อเองได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามของวัดนี้ เป็น "วัดมหาธาตุ"

การสอบพระปริยัติธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ มีลักษณะที่สำคัญดังนี้ คือ

1. หลักสูตรการสอบพระปริยัติธรรม การสอบพระปริยัติธรรมนั้น จะมีการแบ่งหลักสูตรการสอบออกเป็น 9 ประโยค แต่ละประโยคต้องสอบแปลคัมภีร์ต่าง ๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ออกมาเป็นภาษาไทยให้ถูกต้องและได้ใจความ คัมภีร์เหล่านี้เป็นภาษาบาลี แต่จำรวัวเป็นอักษรขอม การสอบนี้จึงเรียกกันว่า "แปลหนังสือ" หรือ "แปลปริยัติธรรม" การกำหนดคัมภีร์ที่ให้แต่ละประโยคแปลมีรายละเอียดดังนี้

* เพราะมีคำว่า "บาธรรม" ปรากฏอยู่ในพงศาวดารเหนือ แปลว่า ครูผู้รู้ธรรม

¹ สิริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน 200 ปี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีอนันต์,

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการแบ่งหลักสูตรการสอบปริยัติธรรมและคัมภีร์ที่ใช้สอบในแต่ละ
ประโยค

ประโยค	คัมภีร์ที่กำหนดในแต่ละประโยค	หมายเหตุ
ประโยค 1	คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	ประโยค 1 - 3 ต้องสอบให้ได้ในคราวเดียวทั้ง 3 ประโยค สอบได้ถือเป็นเปรียญสามัญ
ประโยค 2		
ประโยค 3		
ประโยค 4	คัมภีร์มังคลดถปิฎกเบื้องต้น	ผู้สอบจะได้รับการขนานนามเป็น "พระมหา" ได้รับพระราชทานนิตยภัตร
ประโยค 5	คัมภีร์สารัตถสังคหะ	สอบได้เป็นเปรียญโท
ประโยค 6	คัมภีร์มังคลดถปิฎกเบื้องต้นปลาย	สอบได้ยังคงเป็นเปรียญโท จึงมักเรียกกันว่า "ประโยคแปดขุนหาพระ"
ประโยค 7	คัมภีร์ปฐมสมันต์ปสาทิตา	สอบได้เป็นเปรียญเอกสามัญ
ประโยค 8	คัมภีร์วิสุทธิมรรค	สอบได้เป็นเปรียญเอกมัชฌิมา
ประโยค 9	คัมภีร์สารัตถปิฎก	สอบได้เป็นเปรียญเอกอุดม

ที่มา : คัดแปลงจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายการสอบพระปริยัติธรรม", ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพคุณาธาร (ผล ขุนบุตโต) ณ ศาลาสนามวัดพระดีเรนทร์ วันที่ 21 มีนาคม 2514), หน้า 242 - 243 .

การสอบโดยกำหนดให้ใช้คัมภีร์ต่าง ๆ ในหลักสูตรการสอบพระปริยัติธรรมแต่ละประโยคนี้ กำหนดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยโปรดให้สมเด็จพระสังฆราช (มี) แก้อัทธิสอบและแบบเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นใหม่ เพราะมีพระราชประสงค์จะให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ดีขึ้นกว่าเดิม¹ เนื่องจากการสอบพระปริยัติธรรมแต่เดิมนั้นใช้แต่พระไตรปิฎกเป็นหลักสูตร โดยผู้เข้าสอบจะต้องสอบแปลพระสูตรให้ได้ จึงจะเป็นเปรียญตรี ถ้าแปลได้ทั้งพระสูตร พระวินัยได้เป็นเปรียญโท และถ้าแปลได้ทั้งพระวินัยและพระอภิธรรม จะได้เป็นเปรียญเอก² มิได้มีการแบ่งออกเป็นประโยคดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

นอกจากนี้ยังมีหลักสูตรการสอบของพระภิกษุสามเณรมอญอีกหลักสูตรหนึ่งโดยเฉพาะหลักสูตรพระปริยัติธรรมสำหรับพระมอญนี้ไม่อาจทราบได้ว่า เป็นหลักสูตรที่เคยใช้มาในประเทศของพระภิกษุมอญ หรือมากำหนดใหม่ในประเทศไทย³ โดยพระมอญจะสอบแต่คัมภีร์วินัยปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประโยค ต่อมาเพิ่มเป็น 4 ประโยค การที่หลักสูตรการสอบของพระมอญเน้นแต่วินัยปิฎก ก็คงเป็นเพราะพระมอญนิยมศึกษาพระวินัยเป็นหลัก ผิดกับพระสงฆ์ไทย ซึ่งมุ่งศึกษาพระสูตร และพระสงฆ์พม่าศึกษาพระอภิธรรมจนมีคำกล่าวว่า "มอญวินัย ไทยพระสูตร พม่าอภิธรรม"⁴

¹ พระมหาอุทัย พุทธวงโส, "การศึกษาปริยัติธรรม", สังคมศาสตร์ปริทัศน์

4 (ธันวาคม 2509) : 57.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม", หน้า 243.

⁴ พระมหาอุทัย พุทธวงโส, "การศึกษาปริยัติธรรม", หน้า 58.

ตารางที่ 2 แสดงหลักสูตรการสอบปริยัติธรรมของพระมอญและการ เทียบประโยคกับหลักสูตร
ของการสอบปริยัติธรรมของพระสงฆ์ไทย

ประโยค	คัมภีร์ที่ใช้เป็นหลักสูตร	เทียบกับหลักสูตร เปรียญไทย
ประโยค 1	คัมภีร์อรรถกถา หรือ ปาจิตตีย์	สอบได้ประโยค 1 ยังไม่ถือว่าเป็นเปรียญ
ประโยค 2	คัมภีร์มหาพรต หรือ จุลพรต	สอบได้เทียบกับเปรียญไทย 3 ประโยค
ประโยค 3	คัมภีร์บาลีสุมทกวีนิยวินิจฉัยสังคหะ	เปรียญ 4 ประโยคของไทย
ประโยค 4	คัมภีร์ปฐมสมันต์ปสาธิกาทิ	เปรียญ 5 ประโยคของไทย

ที่มา : ดัดแปลงจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบาย
การสอบพระปริยัติธรรม", หน้า 244

2. สถานที่ที่ใช้สำหรับสอบไล่พระปริยัติธรรม มักจะจัดขึ้นที่วัด ซึ่งเป็นที่ประทับ
ของสมเด็จพระสังฆราช นับตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นที่ประทับ
อยู่ที่วัดระฆังโฆสิตาราม เมื่อสิ้นสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ก็ย้ายมาสอบที่วัดมหาธาตุ เพราะ
เป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช (ศุข)¹ และสอบที่วัดมหาธาตุเรื่อยมาจนถึงปลาย
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีการสอบที่วัดราชบูรณะ เพราะในเวลานั้น
สมเด็จพระสังฆราช (นาค) ประทับอยู่ แต่เนื่องจากสถานที่คับแคบ จึงย้ายมาสอบที่วัดพระ
เชตุพน เหตุที่ไม่สอบที่วัดมหาธาตุ เพราะเวลานั้นพระอุโบสถวัดมหาธาตุชำรุดทรุดโทรม กำลัง
มีการปฏิสังขรณ์ใหม่²

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติวัดมหาธาตุ,
หน้า 38.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

การสอบพระปริยัติธรรมนี้ ในบางครั้งก็โปรดให้ไปประชุมสอบที่ในพระบรมมหาราชวัง เช่น เมื่อครั้งที่ เจ้าฟ้ามงกุฎทรงเข้าสอบแปลพระปริยัติธรรม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้มีการสอบ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ภายในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งคงเป็นการพิเศษโดยเฉพาะ¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การสอบไล่พระปริยัติธรรมได้ไปสอบที่วัดพระเชตุพน เพราะกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรส ได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพะสังฆราช ในปี พ.ศ. 2394 เมื่อกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีลาสิ้นพระชนม์ ในปี พ.ศ. 2396 การสอบไล่ก็กลับไปประชุมสอบกันที่ในพระบรมมหาราชวัง เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงตั้งสมเด็จพะสังฆราชองค์ใหม่จนสิ้นรัชกาล การสอบที่จัดขึ้นในพระบรมมหาราชวังนี้ มีที่พระมหาปราสาทข้าง ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม บนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์บ้าง² การจัดสอบในพระบรมมหาราชวังนี้นับเป็นการสะดวกต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะได้เสด็จออกทรงปรณิบัติพระสงฆ์สามเณรที่สอบปริยัติธรรม³ และทรงฟังการสอบแปลหนังสือของพระสงฆ์สามเณรด้วย การสอบพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวังนี้ดำเนินมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งจะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขในการสอบพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นผลต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ซึ่งย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย (ดังจะได้กล่าวรายละเอียดในบทต่อไป)

¹ จ.ศ. เรื่องในวันเฉลิมพระชนมายุ ครบ 3 รอบ, 12 สิงหาคม พุทธศักราช 2511, (พระนคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2511) หน้า 177.

² สมเด็จพะเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติวัดมหาธาตุ, หน้า 39.

³ ท้องสมุควชิรญาณ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1219, เลขที่ 19 มัดที่ 14. คู่ที่ 118, ทรงปรณิบัติพระสงฆ์สามเณรที่สอบเปรียญบนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์

3. กำหนดการสอบไล่พระปริยัติธรรม นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ปรากฏว่ามีกำหนดแน่นอนว่า เมื่อใดจะมีการสอบพระปริยัติธรรม จะมีการจัดสอบพระปริยัติธรรมต่อเมื่อมีรับสั่ง พระราชาคณะทั้งปวงจึงจะประชุมกันจัดสอบโดยมีเจ้าพนักงานฝ่ายพระอาณัติกรช่วยจัดการดูแลจนการสอบเสร็จสิ้น¹ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การสอบพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรก็ยังไม่มีการกำหนดแน่นอน เช่น เดิม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้เหตุผลว่า อาจเป็น เพราะยัง เป็นสมัยที่แรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ บ้านเมืองยังมีศึกสงครามอยู่ เสมอการเล่าเรียนก็เพิ่งจะ เริ่มบ้าง อาจจะมีพระภิกษุสามเณรที่เล่าเรียนจนมีความรู้พอจะ เข้าสอบได้น้อยอยู่ เมื่อใดที่ทรงมีพระราชดำริ เห็นว่าพระภิกษุสามเณรที่มีภูมิรู้จะเป็น เปรียญมากพอ จึงโปรดให้มีการสอบพระปริยัติธรรม เสียคราวหนึ่ง² เพราะฉะนั้น การสอบพระปริยัติธรรมในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึง เป็นพระราชกรณียกิจที่พระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติโดยตรง เป็นผู้กำหนดให้มีการสอบพระปริยัติธรรม

ต่อมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดการสอบให้มีกำหนด 3 ปี ต่อ 1 ครั้ง ซึ่งก็คงเป็น เพราะทรงมีพระราชดำริ เห็นว่าการศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณรเจริญขึ้นมากแล้ว³ หรืออีกประการหนึ่งก็อาจเป็น เพราะ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยในการศึกษาของพระสงฆ์สามเณร เป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากหมายรับสั่งในรัชกาลของพระองค์ ที่มีหมายรับสั่งเกี่ยวกับการศึกษาพระไตรปิฎกที่ทรง

¹ กรมการศาสนา, รายงานเรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, หน้า 11.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องการสอนพระปริยัติธรรม", หน้า 244.

³ เรื่องเดียวกัน.

อุปถัมภ์ว่ามีอยู่เป็นจำนวนมาก* ทั้งยังมีคำมั่นสัญญาจากพระราชอาณัติทั้งปวงที่ถวายปฏิญาณว่า จะบอกกล่าวสั่งสอนเด็กเดือนกฤษณศกให้เล่าเรียนปรีชาธรรม เพื่อให้สอบไล่พระไตรปิฎกให้ได้ ปีละ 5 - 6 องค์ ให้ได้ทุกปีที่มีการสอบ ตามที่ทรงมีพระราชดำริ¹ ดังนั้น การที่ทรงกำหนด การสอบให้แน่นอนนั้น ก็เพื่อที่พระราชอาณัติจะได้กวัดขวนให้มีพระสงฆ์ สามเณรที่เป็นศิษย์ เข้า สอบทุกครั้ง แต่ถ้าไม่มีการสอบพระปรีชาธรรม การกวัดขวนฝึกสอนศิษย์ก็ค่อนข้างจะเฉื่อยไป ดังจะเห็นได้จากทรงเดือนพระราชอาณัติเกี่ยวกับการฝึกสอนศิษย์ในหมายรับสั่ง ซึ่งมีข้อความ ดังนี้

พระญาติเบศตจางวางมหาเดเล็กับพระราชโองการใส่เกล้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ทรงพระราชดำริจะให้สอบไล่พระไตรปิฎกพระสงฆ์สามเณรที่เป็นปะเรียญ และ พระสงฆ์สามเณรที่เป็นอนุจร ณ เดือนยี่ ปีกอก อัฐศก โปรดให้เชิญพระราชาบริหารออกไปถวายนมัสการจ้าวประคองพระราชอาณัติทั้งปวงให้ทราบทุกพระองค์ ...

อนึ่ง จ้าวประคองพระราชอาณัติทั้งปวงพร้อมกันถวายพระพรไว้ตั้งแต่ครั้งปัจฉิม อัฐศก ว่า จะอดสำห้ฝึกสอนสวดมนต์สวดมนต์ แปลให้ถึงภูมิปะเรียญเสมอทุกปี ปีนี้จะให้สอบไล่พระไตรปิฎก พระสงฆ์สามเณรแล้วให้จ้าวประคองพระราชอาณัติทั้งปวงพร้อมกันชกซ้อมสวดมนต์สวดมนต์แปลให้ถึงภูมิ

ปะเรียญ	1 } 2 } 3 } 4 }	ฉลองพระ } คุณ	เฉลิมพระราชสัทธาบำรุงพระราชหฤทัยให้ได้เหมือน

ถ้อยคำที่ถวายพระพร พระพุทธศาสนาจะได้ดั่งศิกตภาถาวรรุ่งเรืองสืบ ๆ ไปกว่าจะถ้วนห้าพัน พระวัสสาร ...²

* หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 เหล่านี้เกี่ยวกับการปรณินิบัติ และอุปถัมภ์พระสงฆ์ที่มาเรียนพระปรีชาธรรมบ้าง เลี้ยงพระสงฆ์สามเณรมาเรียนบ้าง จัดเสื่อปูในพระที่นั่งดุสิตให้พระเรียนพระปรีชาธรรม, พระราชทานเงินเดือนให้อาจารย์บอกพระไตรปิฎกตามวัด, เชิญประชุมพระราชอาณัติเพื่อให้เร่งฝึกสอนศิษย์ฯ

¹ พระราชโองการในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5,

(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513) 2 : 25 - 28.

² ห้องสมุดวชิรญาณ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 เรื่องเชิญประชุม

พระราชอาณัติ เลขที่ 1 ตู 18 ชั้น 1/1 ตอนที่ 2

จากหมายรับสั่งนี้จะเห็นว่า เมื่อใกล้กำหนดสอบพระปริยัติธรรม ก็จะมีการชักซ้อมพระสงฆ์สาม เณรที่เข้า เรือนอย่าง เข้มงวดกวาดขันยิ่งขึ้นกว่า เมื่อยังไม่มีการกำหนด เพราะฉะนั้น การกำหนดการสอบให้แน่นนอนลงไปนี่ยิ่งจะมีผลดีต่อการศึกษาของ คณะสงฆ์ยิ่งขึ้น เพราะทำให้พระสงฆ์สาม เณรได้เตรียมตัว เข้าสอบอยู่ตลอดเวลา

สำหรับวัดทั่ว ๆ ไปนั้น เมื่อมีการกำหนดสอบก็ถือเป็นหน้าที่ของ เจ้าอาวาสที่จะต้องหาภิกษุเรียน เข้าสอบให้ได้ " เพราะมีคดีถือกันมาแต่โบราณว่า บรรดาพระภิกษุสงฆ์ซึ่งอยู่ในพระอารามหลวงได้อยู่เสนาสนะของหลวง และได้พระราชทานนิตยภัต เป็นค่าอาหารที่จะบริโภคทั่วทุกรูป ถือว่าทรงอุปการะมิให้ต้องอนาถหรือร้อนใจในการกินอยู่ จะได้ตั้งหน้า เล่าเรียนพระธรรมวินัยสืบอายุพระพุทธศาสนาเฉลิมพระราชศรัทธา"¹ ถ้าวัดใดไม่มีผู้เข้าสอบ หรือไม่มีผู้สอบได้ เป็นเปรียญในวัด ก็ถือเสมือนว่าไม่สนองพระราชศรัทธา จึงต้องพยายามจัดให้มีพระสงฆ์เข้าสอบ แต่การศึกษาพระปริยัติธรรมมิได้มีทุกวัด มักจะมีแต่วัดที่สำคัญ ๆ หรือวัดที่เจ้าอาวาสเป็นผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก ดังเช่น วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเจ้าห้ามงกฎทรงครองอยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว²

การสอบพระปริยัติธรรมนี้มักจะจัดขึ้น ภายหลังเมื่อออกพรรษาแล้ว ยกเว้นในบางครั้งเท่านั้นที่จะมีการสอบในพรรษา ถ้าปีใดกำหนดจะมีการสอบ เจ้ากระทรวงธรรมการจะมีหมายบอกไปยัง เจ้าคณะสงฆ์แต่ต้นปี เจ้าคณะสงฆ์ทั้งคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องการสอบปริยัติธรรม", หน้า 245.

² เอ. บี. กริสโวลด์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม, แปลโดย มจ. สุภัทรทิศ ศิสกุล (ม.ป.ท., ม.ป.ป), หน้า 28 - 32 (มจ. จงจิตรถนอม ศิสกุล ทรงพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในมหามงคลสมัยชนมายุเสมอด้วยสมเด็จพระราชบิดา 29 สิงหาคม 2508).

คณะธรรมยุติก^{*} รวมทั้ง คณะรามัญ จะได้ยกไปยัง เจ้าอาวาสในพระอารามที่ขึ้นกับคณะนั้น ๆ เพื่อให้ทราบทั่วกัน จะได้จัดหาผู้เข้าสอบ

การหาผู้เข้าสอบนี้ อาจจะใช้นักเรียนในสำนักอื่นมาใส่ในบัญชีวัดของตนก็ได้ ซึ่งก็มักจะมีนักเรียนจากสำนักอื่นยอมมาเข้าสอบเพราะ เชื่อกันว่าคณะกรรมการที่ทำการไล่นังสือจะให้เปรียญแก่วัดต่าง ๆ โดยเฉลี่ยกันไป ถ้าวัดใหญ่ก็ให้มีผู้สอบเปรียญได้มากกว่าวัดเล็ก ดังนั้น การไปสอบในสำนักของวัดใหญ่ โอกาสที่จะต้องแข่งขันกันมีมาก แต่ถ้าสอบในสังกัดของวัดเล็กโอกาสที่จะได้เป็นเปรียญมีมากกว่า แสดงให้เห็นว่า การสอบไล่พระปริยัติธรรมนี้ ขึ้นอยู่กับความพอใจ และหลักเกณฑ์ที่พระราชอาคมผู้ไล่เป็นผู้กำหนดขึ้น ภิไชยขึ้นกับความสามารถของผู้สอบเป็นเกณฑ์ นอกจากนี้ เจ้าอาวาสมักจะหานักเรียนที่มีความรู้ยังไม่ถึงขั้นให้เข้าสอบด้วย พวกนักเรียนชนิดนี้ เรียกกันว่า "พวกทัพผี"¹ พวกทัพผีนี้มีประโยชน์ในข้อที่ว่า ทำให้จำนวนผู้เข้าสอบมีมากขึ้น เพราะเจ้าอาวาสเกรงว่า การส่งนักเรียนเข้าสอบน้อยไป จะดูเป็นการไม่เอาใจใส่ฝึกสอนพระภิกษุสามเณร แต่ปรากฏว่าในบางครั้ง พวกทัพผีกลับสอบได้เป็นเปรียญ ซึ่งนับเป็นผลพลอยได้ของพวกทัพผี ผลพลอยได้อีกประการหนึ่งก็คือ การเข้าสอบจะทำให้ให้นักเรียน เกิดความคุ้นเคยกับการสอบ เป็นการเตรียมตัวไว้สำหรับการสอบครั้งต่อไป

* คณะสงฆ์ไทยได้แบ่งการปกครองเป็น 2 คณะใหญ่ คือ คณะเหนือ และคณะใต้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัวได้โปรดให้ตั้งคณะกลางขึ้น เป็นครั้งแรก โดยให้รวมพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในกรุงเทพฯ ตั้งขึ้นเป็นคณะหนึ่งต่างหาก ให้ขึ้นอยู่กับกรมสมเด็จพะประมาณชิตชิโนรส เมื่อครั้งทรงเป็นกรมหมื่น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นในรัชกาลที่ 3 วัดธรรมยุติกนิกายโดยมากอยู่ในกรุงเทพฯ พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายจึงขึ้นอยู่ในคณะกลางด้วย

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม", หน้า 246.

ก่อนที่จะถึงกำหนดการสอบไล่พระปริยัติธรรม เจ้าอาวาสจะต้องทำการสอบข้อ
พระภิกษุสามเณรในสำนักของตน วิธีการสอบข้อมีอยู่ 2¹ แบบ คือ

1. ผู้เป็นอาจารย์เลือกคัดข้อความในคัมภีร์เฉพาะตอนที่คิดว่าจะออกเป็นประโยค
สอบมาให้เด็กเรียนซ้ำแปล เรียกว่า ซ้ำประโยค
2. ผู้เป็นอาจารย์ หรือ เจ้าอาวาส จะพานักเรียนที่เข้าสอบไปฝากกับพระราชา
คณะจะได้มีโอกาสฝึกซ้อมการสอบกับพระราชาคณะนั้น เรียกกันว่าซ้อมวิธีสนาม

การสอบข้อนี้มักจะนิยมสอบข้อแต่เฉพาะนักเรียนที่เข้าสอบประโยคต้น ๆ เท่านั้น เพราะ
ยังเป็นนักเรียนใหม่ แต่ถ้าผู้ที่สอบได้เป็นเปรียญแล้ว (คือสอบได้เปรียญ 3 ประโยคแล้ว)
การสอบข้อก็ไม่จำเป็น ส่วนใหญ่ใช้วิธีดูหนังสือเอาเองหรือไม่ก็สอบข้อแต่กับพระราชาคณะ
ผู้ใหญ่ ซึ่งอาจจะเป็นการดูที่ท่าว่าพระราชาคณะผู้ใหญ่ซึ่งมักจะ เป็นกรรมการสอบไล่จะต้อง
การให้ผู้แปล แปลอย่างไร ซึ่งจะเป็นผลดีแก่ผู้เข้าสอบแปลเอง

4. วิธีการสอบ ผู้เข้าสอบจะต้องมาจับประโยคสอบ หรือ ข้อสอบซึ่งพระราชา
คณะ ที่ได้รับมอบหมายให้ เป็นผู้ออกประโยคสอบจะจัดเตรียมไว้ ข้อสอบที่ผู้เข้าสอบแต่ละรูปจะ
สอบจึงไม่ใช่ข้อสอบเดียวกัน แล้วแต่ว่าผู้สอบจะจับฉลากได้ข้อสอบใด จากนั้นผู้เข้าสอบแปล
ก็จะไปยังสถานที่แปล เพื่อให้พนักงานสังฆการี กับราชบัณฑิต เป็นผู้เปิดฉลาก และจัดหนังสือที่
ตรงกับฉลากข้อสอบมาอ่าน เพื่อเตรียมตัวแปล

การสอบแปลหนังสือ หรือ แปลปริยัติธรรมจะเริ่มขึ้นในตอนบ่ายของวันสอบใน
ระหว่างที่รอการสอบ เจ้าพนักงานจะต้องควบคุมมิให้พระสงฆ์สามเณรที่เข้าแปลพบปะพูดคุย
กับผู้ใด เพราะเกรงจะมีผู้มาลอบข่มหนังสือให้ ซึ่งเคยปรากฏในปลายรัชกาลที่ 4 ที่พระ
ธรรมการ (สุข) หัวหน้าเจ้าพนักงานประจำการแปลได้ลอบข่มหนังสือให้แก่พระผู้เข้าสอบ
ที่รู้จักชอบพอกับตนอยู่เสมอ² พอดีกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสิ้นพระชนม์

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 246 - 247 .

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 254 .

จึงไม่ได้มีการจัดการอย่างไร แต่ผลกระทบของเหตุการณ์นี้ เป็นผลให้การสอบพระปริยัติธรรม ครั้งแรกในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2413 มีจำนวน ผู้สอบได้เปรียญ 3 ประโยค เพียง 12 รูป เท่านั้น และไม่มีผู้แปลได้ประโยคสูงกว่าประโยค 3 เลย ซึ่งคงเป็นเพราะการเข้มงวดกวัดขันผู้เข้าสอบและไม่ยอมให้ผู้สอบสอบผ่านได้ง่าย

การสอบพระปริยัติธรรมนี้จะ เริ่มสอบตั้งแต่ตอนบ่ายของวันสอบไป แต่ละวันมีผู้เข้า สอบได้เพียง 4 - 5 รูป เท่านั้น มีกฎเกณฑ์ว่าจะให้ผู้ที่ยังไม่ได้ประโยคเลยสอบก่อน โดย แปลวันละประโยค เมื่อแปลครบ 3 ประโยคให้พักรอไว้ก่อน จากนั้น ก็เริ่มสอบเปรียญชั้น สูง ตั้งแต่ประโยค 4 โดยให้ผู้ที่ได้ประโยค 3 ในคราวก่อนสอบก่อน แล้วจึงให้ผู้สอบได้ ประโยค 3 ในคราวใหม่สอบจนหมด จากนั้นจึงขึ้นประโยคต่อไปจนครบทุกประโยคแล้ว จึง สอบเปรียญของพวกมอญเป็นอันดับสุดท้าย¹ แต่ในการสอบพระปริยัติธรรมบางครั้งก็มิได้เป็น ไปตามกฎเกณฑ์นี้ทุกประการ เพราะถ้าครั้งใดมีพระสงฆ์สาม เณรที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์เข้า สอบพระปริยัติธรรม พระสงฆ์สาม เณรเหล่านี้มักจะได้รับสิทธิพิเศษบางประการ เช่นได้เข้าสอบ ในวันที่พระมหากษัตริย์เสด็จทรงฟังการสอบแปลปริยัติธรรม ซึ่งมักจะเป็นวันแรกของการสอบ² การให้สิทธิพิเศษแก่ภิกษุสาม เณรที่เป็นพระราชวงศ์ในการสอบปริยัติธรรมนี้มีปรากฏอยู่หลายครั้ง โดยเฉพาะ เมื่อครั้งเจ้าฟ้ามงกุฎทรงเข้าสอบแปลพระปริยัติธรรมก็ทรงแปลประโยค 1 เพียง ประโยคเดียว รัชกาลที่ 3 ก็โปรดให้เจ้าฟ้ามงกุฎแปลประโยค 4 เลย โดยไม่ต้องแปล ประโยค 2 และประโยค 3 ตามลำดับ เมื่อทรงแปลประโยค 4 แล้ว เจ้าฟ้ามงกุฎทรงขอ งดแปลเนื่องจากมีเหตุขัดเคืองพระราชหฤทัยบางประการ³ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว ยังได้พระราชทานหัตถ์เปรียญเอกให้เจ้าฟ้ามงกุฎด้วย ทั้ง ๆ ที่เจ้าฟ้ามงกุฎทรง เข้าสอบเพียงประโยค 4 ซึ่งเป็นประโยคเปรียญโทเท่านั้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 254 - 256.

² หอสมุดวชิรญาณ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 เลขที่ 31 ตอนที่ 10 เรื่องพระราชทานเพลิงศพเจ้าราชวงศ์ลำพูน .

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติวัดมหาธาตุ, หน้า 53 - 54.

การให้สิทธิพิเศษแก่พระราชวงศ์ที่ผนวชและบวช นี้ น่าจะมีเหตุผล 2 ประการ คือ พระราชวงศ์ที่จะบวชอยู่จนกระทั่ง เข้าสอบแปลปริยัติธรรมมีอยู่ไม่มากนัก เนื่องจากพระราชวงศ์ส่วนใหญ่จะบวชตามราชประเพณี ก็จะสึกออกไป อีกประการหนึ่งก็คือ พระราชวงศ์มักจะได้รับสิทธิพิเศษมากกว่าสามัญชนอื่น ๆ อยู่แล้ว ไม่ว่าจะ เป็นในด้านใด

จะ เห็นได้ว่าการสอบวัดความรู้ของพระสงฆ์สาม เณรในการแปลปริยัติธรรมนี้ ค่อนข้างจะยุ่งยากและมีปัญหาอยู่มากใช้น้อย เพราะ

ประการที่ 1. การสอบในแต่ละครั้งต้องใช้เวลามาก เพราะแต่ละวันจะสามารถสอบผู้เข้าแปลได้เพียงวันละ 4 รูป การสอบปริยัติธรรมแต่ละครั้งจึงต้องใช้เวลานานประมาณ 2 - 3 เดือน¹ จึงจะแล้วเสร็จ ด้วยเหตุนี้ จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงกำหนดการสอบปริยัติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยให้มีการสอบปริยัติธรรม ประโยค 1 - 3 ทุกปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2439 เพื่อจะบรรเทาความลำบากของพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ซึ่ง เป็นผู้สอบไล่² การกำหนดให้สอบทุกปีก็เป็นการส่งเสริมกำลังใจของพระสงฆ์สาม เณรที่จะไม่ต้องรอการเลื่อนประโยคเป็นเวลานาน

นอกจากนี้ ในการสอบของประโยคต้น (ประโยคที่ 1 - 3) ซึ่งกำหนดให้แปลพระคัมภีร์ธรรมบทนั้น ที่กำหนดให้แปลหนังสือ 3 ลาน (30 บรรทัด) บางครั้งถ้าสอบอย่างกวัดข้น นักเรียนที่เข้าสอบไม่สามารถแปลจบประโยคได้ทันกำหนดเวลา จึงต้องลดเหลือ 20 บรรทัด ในการสอบปริยัติธรรมในปี พ.ศ. 2428³

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม", หน้า 255.

² กุช. ร. 5 ศ. 3/4, หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 11 กันยายน ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม", หน้า 256.

ดังนั้น นับแต่ปี พ.ศ. 2440 เป็นต้นมา การสอบปริยัติธรรม จะสอบทุกปีในประโยค
ต้น ส่วนประโยคสูงนับแต่ประโยค 4 ขึ้นไป จะสอบ 3 ปี ต่อ 1 ครั้ง เช่นเดิม

ประการที่ 2. การสอบปริยัติธรรมที่ใช้วิธีแปลปากเปล่า ต่อหน้าพระราชาคณะผู้
สอบไล่นั้น เป็นวิธีการที่มีปัญหาหลายประการคือ

ก. ผู้แปลต้องเป็นผู้มีความรู้ถูกต้องแม่นยำอย่างแท้จริง เพราะไม่
เช่นนั้นเวลาเข้าไปแปลมักจะติดศัพท์ แปลไม่ถูก หรือถึงจะแปลถูกต้อง ก็เรียงความประโยคไม่
ถูก ทำให้บางครั้งหมดเวลาที่กำหนดให้สอบในชั้นนั้นเป็นผลให้นักเรียนที่เข้าสอบในชั้นนั้น แต่
ยังไม่ได้แปล ต้องพลอยตกหมดไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการเสี่ยงโดยผู้ไล่มักจะบอกนัยให้
โดยบอกเป็นภาษาบาลี แต่ถ้าผู้สอบไม่แม่นยำในภาษาบาลีก็จะยังไม่เข้าใจ พระราชาคณะผู้
ไล่มักจะให้ผู้สอบออกมาพักก่อน ในระหว่างนั้นให้พระรูปอื่นเข้าไปแปลก่อน จนกว่าจะครบทุกรูป
แล้วจึงจะให้นักเรียนที่ออกมาพักกลับเข้าไปแปลอีก การบอกนัยเช่นนี้ เคยเป็นปัญหาเกิดขึ้น
ในการสอบพระปริยัติธรรม ในปี ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2445) เพราะพระยาอิศรพันธุ์โสภณ
(หนู อิศรางกูร ณ อยุธยา) ได้ไปที่สนามสอบ หมอบฟังพระสงฆ์แปลหนังสืออยู่ พระผู้แปล
แปลไม่ถูก ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งยังดำรง
พระยศเป็นกรมหมื่น ซึ่งเป็นแม่กอง ทรงหักให้แก้ใหม่อยู่หลายคน แต่ก็ยังแปลไม่ถูกอีก ผู้สอบ
จึงกราบลงจะออกมาพัก แต่พระยาอิศรพันธุ์โสภณ เข้าใจว่าพระผู้แปล "หนี" * จึงพูดเป็น
นัยให้แก่พระผู้แปลนั้น ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กริ้วมาก ทรงขับพระยาอิศรพันธุ์โสภณ
ออกจากพระอุโบสถทันที และโปรดให้เจ้าพนักงานผู้จตรายงาน ลงหมายเหตุในรายงาน
กราบบังคมทูลว่า พระยาอิศรพันธุ์โสภณ มาสอนพระผู้แปล แต่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ได้

* "หนี" คือ การที่นักเรียนผู้เข้าแปล ติดศัพท์ แปลไม่ถูก หรือเรียงความเข้าประโยค
ไม่ถูกบ้าง แก้ไขไม่ไหว เห็นจะเหลือกำลัง ก็ของดไม่แปลต่อไป (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ,
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม, หน้า 256.)

เสนอความเห็นว่าเป็นความเข้าใจผิดของพระยาอิศรพันธุ์โสภณ ที่ไปเข้าใจว่าพระผู้แปลหนังสือแล้ว คงมิใช่มีเจตนาจะทุจริต¹

ข. การแปลขึ้นอยู่กับความพอใจของกรรมการผู้ไล่อ ซึ่งถึงแม้ผู้แปลจะถูกใจกรรมการผู้หนึ่ง แต่กรรมการอีกผู้หนึ่งไม่พอใจที่อาจสอบตกได้ ทั้งยังเกิดเป็นปัญหาขัดแย้งระหว่างผู้ไล่อด้วยกันเอง ดังเช่น ในการสอบแปลพระปริยัติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวหนึ่ง* ซึ่งพระมหาม່อง นักเรียนผู้เข้าแปลหนังสือแปลคำว่า อาสนะ ว่า "ในอาสนะ" เจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งทรงเป็นกรรมการผู้ไล่อผู้หนึ่ง ไม่โปรด มหาม่งองจึงแปลใหม่ว่า "เหนืออาสนะ" แต่พระพุทโธษาจารย์ (ฉิม) ซึ่งเป็นผู้สอบด้วยไม่ชอบ เมื่อพระเจ้าฟ้ามงกุฎตรัสแย้งโดยให้เหตุผลว่า ถ้าใช้คำว่า นิ่งในอาสนะนั้นเป็นอย่างใด จะต้องเอาตัวเข้าไปอยู่ในอาสนะ หรือ เป็นเหตุให้พระพุทโธษาจารย์ขัดใจ และกล่าวถ้อยคำหยาบช้ำต่อพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เมื่อความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงขัดเคือง พระพุทโธษาจารย์ (ฉิม) จนถึงกับห้ามมิให้ฉิมนัต เข้าในราชการอยู่เนาน และยังทรงหมอบหมายให้สิทธิขาดในการสอบไล่อ พระปริยัติธรรม แก่พระเจ้าฟ้ามงกุฎ มาจนสิ้นรัชกาล²

ค. ความยุ่งยากในระเบียบวิธีการต่าง ๆ ในการสอบ เป็นเหตุให้พระผู้สอบ สอบได้จำนวนน้อย ทำให้ผู้สอบที่ถอยหมดกำลังใจในการสอบ ระเบียบวิธีเหล่านี้ เช่น เวลาในการสอบ ซึ่งไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอนโดยเฉพาะ กำหนดหมดเวลา

¹ กจช. ร. 5 ศ. 3/4 หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ลงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2445)

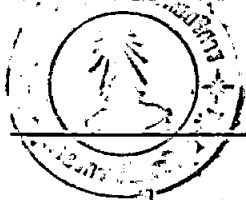
* ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่แน่นอน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สันนิษฐานว่า คงจะเป็นระหว่างปีชวด พ.ศ. 2371 กับปีชาล พ.ศ. 2385 (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติวัดมหาธาตุ, หน้า 55.)

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติวัดมหาธาตุ, หน้า 55.

สอบเพราะใช้เทียนสัญญาณ เป็น เครื่องหมาย ถ้า เทียนสัญญาณที่จุดไว้ดับลงก็เลิกการสอบในวันนั้น เป็นผลให้ผู้ที่ยังสอบค้างในวันนั้นสอบตกทั้งหมด ซึ่งวิธีการกำหนด เวลาสอบแบบนี้ไม่ได้ใช้ความสามารถของผู้สอบเป็น เกณฑ์ตัดสินการได้ตกของผู้เข้าสอบ เป็น เหตุให้ผู้เข้าสอบหมดกำลังใจในการสอบ เพราะถ้า เข้าสอบแล้วตก ก็ต้องรอการสอบครั้งต่อไป ซึ่งกินเวลาไม่น้อยกว่า 3 ปี นอกจากนี้ในการสอบพระปริยัติธรรมแต่ละครั้ง ผู้สอบประโยค 1 - 3 ต้องสอบให้ได้ทั้ง ประโยค ในคราวเดียวกัน ถ้าสอบได้ประโยค 1 - 2 แต่ไปตกประโยค 3 ก็ถือว่าตกหมด¹ จะต้อง เข้าสอบประโยค 1 ใหม่ในการสอบคราวต่อไป ซึ่งข้อกำหนดนี้ก็เป็นผลให้ผู้เข้าสอบหมดกำลังใจในการสอบ เพราะต้องตั้งต้นใหม่ระเบียบวิธีการที่ยุ่งยาก และไม่เหมาะสม เหล่านี้ จะ ไปได้รับการแก้ไขปรับปรุงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว โดยพระ คำรริเริ่มของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ขณะนั้นดำรงพระยศเป็น กรมหมื่นและเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในขณะนั้น

ถึงแม้ว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมจะต้องใช้เวลา และความสามารถของผู้เรียน และมีความยากลำบากพอสมควร แต่ผู้ที่ศึกษาพระปริยัติธรรมก็จะได้รับประโยชน์จากการศึกษา พระปริยัติธรรม เป็นอย่างมาก เพราะพระสงฆ์สามเณรที่ผ่านการสอบพระปริยัติธรรมจนได้ ประโยคต่าง ๆ จะได้รับสิ่งต่อไปนี้เป็นการตอบแทน

1. การแต่งตั้งให้เป็นเปรียญและได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ พระสงฆ์สามเณรที่ สอบได้ตั้งแต่ประโยค 3 ขึ้นไป จะได้รับพระราชทานประกาศนียบัตร และพัดยศให้เป็นเปรียญ มีสิทธิ์ใช้คำนำหน้าชื่อว่า "มหา" สำหรับพระสงฆ์ ส่วนสามเณรไม่เรียกว่ามหา ใช้แต่ชื่อของตนเอง แต่ต่อท้ายชื่อว่า เปรียญ...ประโยค คำว่ามหานี้มีได้ใช้เรียกแต่ผู้ที่สอบได้ประโยค 3 ขึ้นไปเท่านั้น ยังอาจใช้เรียกพระภิกษุที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ เป็นพิเศษ เช่น ในกรณีของสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม ซึ่งไม่เคยเข้าสอบพระปริยัติธรรมเลย แต่คนทั่วไปเรียกท่านว่า "มหาโต"² ท่านเป็นผู้มีชื่อเสียง

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบาย เรื่องการ สอบพระปริยัติธรรม", หน้า 257 - 258.

² พระมหาอุทัย พุทรวังโส, "การศึกษาพระปริยัติธรรม", หน้า 56.

ว่า เทศนาได้ไพเราะมาแต่ครั้ง เป็นสามเณร และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้อุปสมบทเป็นนาคหลวง หรืออาจเนื่องมาจากเมื่อการเทศน์มหาชาติเป็นที่นิยมของประชาชน พระที่เทศน์เก่ง ๆ เลยเรียกกันว่า "พระมหา - ชาติ"¹ พระสงฆ์ที่เป็นเปรียญเหล่านี้ แม้สึกออกไปเป็นฆราวาสแล้ว ก็ยังมีสิทธิ์จะใช้คำว่าเปรียญต่อท้ายชื่อ เป็นการแสดงความดีของตน เช่นเดียวกับการใช้คุณวุฒิทางการศึกษาระบุไว้ท้ายชื่อของบัณฑิตในปัจจุบัน

เมื่อพระสงฆ์ที่ศึกษาพระปริยัติธรรม มีความรู้และอายุพรรษาสมควรแล้ว จะได้รับการแต่งตั้งให้มีสมณศักดิ์ตามความเหมาะสม สมณศักดิ์เปรียบเสมือนยศของฆราวาสที่เป็นข้าราชการ พระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์จะต้องมีคุณสมบัติครบถ้วนตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ คุณสมบัติข้อหนึ่งคือ "เป็นผู้เล่าเรียนและแตกฉานในพระปริยัติธรรม"² ทั้งยังมีสมณศักดิ์โดยเฉพาะสำหรับผู้ที่สามารถสอบได้เป็นเปรียญเก้าประโยคคือ "พระศรีวิสุทธิวงศ์"³ การให้สมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ที่ใฝ่ใจศึกษาหาความรู้นี้ เป็นการสนับสนุนให้พระสงฆ์สามเณรอื่น ๆ ขยันหมั่นเพียร และศึกษาหาความรู้ให้แกตนเองเป็นอย่างมาก

2. พดยศ และเครื่องประกอบยศ พดยศและเครื่องประกอบยศ ซึ่งมีสุพรรณบัฏเหล่านี้ ได้จัดทำขึ้นอย่างประณีตงดงาม⁴ เพื่อพระราชทานเป็นเครื่องหมายแสดงว่า พระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานพดยศนี้ เป็นผู้ที่มีสมณศักดิ์พดยศนี้จะพระราชทานแก่พระสงฆ์ที่สอบได้เปรียญ 3

¹ สิริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน 200 ปี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีอนันต์, 2524) 1 : 63

² อรรถาธิบายใน อัจฉรา กาญจนโมทย์, "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น", หน้า 110.

³ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานสมณศักดิ์พระวันรัต และสมเด็จพระราชาคณะผู้ทรงสมณศักดิ์สมเด็จพระวันรัตในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ : ศิวพรการพิมพ์, 2516) หน้า 72.

⁴ อัจฉรา กาญจนโมทย์, "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น", หน้า 112.

ประโยคขึ้นไปแล้ว เมื่อใดที่ได้รับพระราชทานพดยศก็จะเรียกชื่อนำหน้าว่า พระมหาได้ แต่ถ้ายังไม่ได้รับพระราชทานพดยศก็ยังไม่สามารถใช้คำนำหน้าว่า พระมหาจะใช้ได้ แต่คำต่อท้ายว่า เปรียญ เท่านั้น พดยศยังเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์อาจพระราชทานให้แก่พระสงฆ์สามเณรรูปใดที่ทรงเห็นว่าสมควรจะพระราชทานให้ เพื่อเป็น เกียรติยศแก่ผู้รับพระราชทานก็ได้ ดังเช่นที่เจ้าฟ้ามงกุฎ หรือพระวชิรญาณเถระได้ทรงรับพระราชทานพดยศจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราว เข้าสอบแปลพระปริยัติธรรม ทรงแปลได้จนถึงประโยค 5 ก็ทรงขอแปล เนื่องจากมีเหตุขัดเคืองพระราชกฤษฎีกาเกี่ยวกับกรมหมื่นรักษัรณเรศ² พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานพดยศสำหรับเปรียญเอก 9 ประโยค ให้แก่พระองค์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานพดยศของเปรียญเอก 9 ประโยค ก็เป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่า พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถและมีความรู้แตกฉานทางด้านพระปริยัติธรรม³

3. นิตยภัต พระสงฆ์ที่ผ่านการสอบปริยัติธรรม จนได้รับพระราชทานสมณศักดิ์จะได้รับพระราชทานนิตยภัต เป็นประจำด้วย นิตยภัต เป็นเงินที่ถวายสำหรับพระสงฆ์ที่สอบได้ตั้งแต่เปรียญ 4 ขึ้นไป⁴ ซึ่ง เริ่มมีประเพณีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงปรับปรุงการศึกษาของพระสงฆ์ แต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงถวายนิตยภัตแก่พระภิกษุสามเณรที่สอบได้ตั้งแต่เปรียญ 3 ประโยคด้วย⁵ ทั้งนี้ เพื่อเป็นกำลังใจในด้านการศึกษาแก่พระสงฆ์

¹ สิริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน 200 ปี, 1 : 64.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 72 - 73.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ สิริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน 200 ปี, 1 : 65.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

นิตยภัตนี้ นอกจากจะจ่ายสำหรับพระภิกษุสามเณรที่เข้าสอบพระปริยัติธรรม และสอบได้ตั้งแต่เปรียญ 4 ประโยคแล้ว พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ พระครูฐานานุกรม ก็จะได้รับพระราชทานนิตยภัตด้วย นอกจากนี้พระภิกษุสงฆ์ซึ่งอยู่ในพระอารามหลวง ก็จะได้รับพระราชทานโดยทั่วถึงกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เหตุผลในการพระราชทานนิตยภัตแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายว่า เพื่อให้พระราชาคณะพระครูฐานานุกรม ปกครองหมู่คณะสั่งสอนภิกษุสงฆ์สามเณร ให้ศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ และปฏิบัติในสิกขาบทน้อยใหญ่..."¹ นอกจากนี้ ก็ยังพระราชทานนิตยภัตเพื่อให้เป็นกำลังแก่การเล่าเรียนของพระสงฆ์สืบไป² การถวายนิตยภัตนี้ ค่อนข้างจะไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์เท่าไรนัก

ตารางที่ 3 อัตราการจ่ายนิตยภัตของพระสงฆ์ที่สอบพระปริยัติธรรมในตอนปลายรัชกาลที่ 3 และในรัชกาลที่ 4 มีกำหนดดังนี้

ระดับเปรียญ	ได้รับนิตยภัต
เปรียญ 4 ประโยค	6 บาท
เปรียญ 5 ประโยค	8 บาท
เปรียญ 6 ประโยค	8 บาท
เปรียญ 7 ประโยค	10 บาท
เปรียญ 8 ประโยค	10 - 12 บาท

ไม่มีระบุเปรียญ 9 ประโยค คงเป็นเพราะบางปีไม่มีเปรียญ 9 ประโยคสอบได้เลย
ที่มา : ท้องสมุทวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1208. หมายกำหนดการ
เกณฑ์ เลขที่ 6 คู่ 118 ชั้น 1/1 มัดที่ 5 ตอนที่ 83

¹ พระราชปจฉาขึ้นรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5, 2 : 144.

² เรื่องเดียวกัน.

แล้วแต่พระราชอัธยาศัยของพระมหากษัตริย์ เช่น ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้พระราชทานนิตยภัตให้แก่พระสงฆ์ที่เป็นเปรียญ 3 ประโยคบางองค์อีกด้วย แต่คงพระราชทานเฉพาะ พระสงฆ์ที่ทรงคุณเคยกันมาก่อน โดยพระราชทานให้แก่พระวินัยธรรมคุณ กับ พระมหาเทษ วัดบวรนิเวศ โดยมีกำหนดเดือนละ 6 บาท เท่ากับนิตยภัต เปรียญ 4 ประโยค โดยเรียกเปรียญ 3 ประโยคที่ได้รับนิตยภัตนี้ว่า "บาเรียนนิจพิศ"¹

พระสงฆ์ที่เป็นพระราชาคณะจะได้รับพระราชทานนิตยภัต สูงกว่า พระภิกษุสามเณรที่ไม่ได้เป็นพระราชาคณะดัง เช่น พระปลัดโสภณ เปรียญ 4 ประโยค วัดบวรมงคล ได้รับการแต่งตั้งให้มีสมณศักดิ์ เป็น พระธรรมวิสารทะ ได้รับนิตยภัต เดือนละ 12 บาท ซึ่งสูงกว่านิตยภัต ของเปรียญ 4 ประโยคถึง 6 บาท²

นอกจากนี้ ก็อาจมีพระราชศรัทธาพระราชทานนิตยภัต แก่พระสงฆ์ที่ทรงพระเมตตา ยกย่อง เช่น พระราชทานนิตยภัต ถวายพระจักขูปอดทั้ง 2 ข้าง แต่สามารถเล่าป่าตีโมงขี้จอบ ก็โปรดให้จ่ายข้าวสารให้วันละตระนานทุกวัน และจ่ายเป็นเงินนิตยภัต วันละเฟื้องทุกวัน คงเป็นเพราะทรงเห็นว่า ถึงแม้จะเป็นผู้ฝึกการ แต่ก็มีความรู้ วิธีการจ่ายนิตยภัตนี้ ไชยวัจกรจะเป็นผู้ไปเบิกเงินจากพระคลังมหาสมบัติ เพื่อนำมาใช้จ่ายต่อไป³

ศูนย์วิทยพัชการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หอสมุดวชิรญาณ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1214 เสด็จปิดทองพระ
เลขที่ 54 ตอนที่ 28

² หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1213. (พ.ศ. 2408)
แต่งตั้งและเลื่อนตำแหน่งขุนนางและสมณศักดิ์ เลขที่ 80.

³ หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389) หมาย
กำหนดการเกณฑ์ เลขที่ 6 ตอนที่ 83

การถวายนิตยภัต นี้เป็นรายจ่ายที่สำคัญของประเทศในสมัยนั้น ประการหนึ่งมีตัวเลข แสดงอัตรารายการจ่ายนิตยภัตประจำปี ในปี พ.ศ. 2378 ดังนี้

ตารางที่ 4 จำนวนอัตรานิตยภัตที่ถวายแก่พระสงฆ์สามเณรในปี พ.ศ. 2378

ลำดับที่	ผู้ที่ได้รับนิตยภัต	จำนวน	จำนวนเงิน (ต่อปี)
1.	พระราชอาคณเณร	105 รูป	16,199 บาท
2.	พระบาเรียน	36 รูป	3,216 บาท
3.	สามเณร	3 รูป	288 บาท
4.	พระสงฆ์ชั้นต่ำ	5,890 รูป	17,310 บาท
รวม		6,034 รูป	37,003 บาท

ที่มา : ห้องสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 บัญชีรายจ่ายพระราชทรัพย์ในพระราช กุศลต่าง จ.ศ. 1197, เลขที่ 55

การถวายนิตยภัตนี้นับว่าเป็นการส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์สามเณรประการหนึ่ง ซึ่งการถวายนิตยภัตได้ดำเนินมาโดยตลอด จนถึง พ.ศ. 2476 จึงมีการงดจ่ายนิตยภัต เนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำ คงจ่ายเฉพาะเปรียญ 9 ประโยคเดียว ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าว ในบทต่อไป

4. ศักดินา พระสงฆ์สามเณรที่ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมจนทรงคุณความรู้ เหล่านี้ได้รับศักดินา สูงกว่าพระสงฆ์สามเณรที่ไม่รู้ธรรมอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากกำหนด ศักดินา ในพระไอยการตำแหน่งนา ทหารหัวเมือง ดังนี้

สามเณรรู้ธรรม ศักดินา	300	ไร่	สามเณรที่ไม่รู้ธรรม ศักดินา	200	ไร่
ภิกษุรู้ธรรม ศักดินา	600	ไร่	ภิกษุที่ไม่รู้ธรรม ศักดินา	400	ไร่
พระครูรู้ธรรม ศักดินา	2,400	ไร่	พระครูที่ไม่รู้ธรรม ศักดินา	1,000	ไร่

ที่มา : กรมศิลปากร "พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง" เรื่องกฎหมายตราสามดวง หน้า 172.

การที่พระสงฆ์ธรรม ได้รับศักดิ์นาสูงกว่าพระสงฆ์ไม่รู้อธรรมนี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงการยกย่องพระภิกษุสาม เณรที่มีความรู้ให้มีฐานะนัทรสูงกว่าพระภิกษุที่ไม่ศึกษาพระธรรมวินัย ซึ่งนับเป็นการส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยประการหนึ่ง

ความสำคัญของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

ความสำคัญของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในพระพุทธศาสนา มีอยู่ 3 ประการ คือ

1. ความสำคัญทางด้านศาสนา
2. ความสำคัญทางการเมืองการปกครอง
3. ความสำคัญทางการจัดการศึกษาของบ้านเมือง

1. ความสำคัญทางด้านศาสนา

เป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพราะการศึกษาด้านคันถธุระเป็นการมุ่งศึกษาถึงคำสอนอันแท้จริงของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะเรียนรู้ได้จากพระไตรปิฎก ที่เป็นคัมภีร์บันทึกคำสั่งสอนไว้ การศึกษาพระไตรปิฎกหรือที่เรียกกันว่า การศึกษาฝ่ายคันถธุระ เป็นหลักของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ดังนั้น เมื่อใดที่พระพุทธศาสนาเกิดเสื่อมโทรมไป¹ เช่น เมื่อบ้านเมืองเกิดความวិบัติในตอนเสียกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2310 "พระไตรปิฎกและเจดีย์ฐานทั้งปวงก็เป็นอันตรรายสาปสูญ สมณะผู้จะรักษาร่ำเรียนพระไตรปิฎกก็พลัดพรายล้มตายเป็นอันมาก... เหตุฉะนั้นพระไตรปิฎกจึงมิได้บริบูรณ์เสื่อมสูญร่วงโรย..."² ก็เป็นหน้าที่ของผู้นำในสมัยต่อมาที่จะต้องทำนุบำรุงพระศาสนาให้กลับคืนสู่สภาพปกติ ทั้งนี้ เพราะพระศาสนาเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อจิตใจของประชาชน โดยเฉพาะในขณะที่บ้านเมืองกำลังอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม", หน้า 242.

² กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชนิพนธ์, 2 : 528.

ในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เพื่อเป็นการสืบอายุของพระศาสนานั้น การชำระพระไตรปิฎก ในปี พ.ศ. 2331 นับได้ว่าเป็นการส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์สามเณรที่สำคัญยิ่ง การสังคายนาครั้งนี้ใช้เวลาอยู่ 5 เดือน ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ และกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โดยมีพระภิกษุ 218 รูป และราชบัณฑิต 32 คน เป็นแม่กองชำระพระไตรปิฎก เป็นผลให้ได้พระไตรปิฎกชำระถูกต้องบริบูรณ์ ฉบับทองทิบ และฉบับล่องชาด ซึ่งจะได้ใช้เป็นหลักในการศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยต่อมา¹

การที่จะศึกษาถึงคำสอนอันแท้จริงของพระพุทธเจ้าได้นั้น ผู้ศึกษาจะต้องสามารถอ่านพระไตรปิฎกด้วยตนเอง เพื่อความเข้าใจอันถูกต้อง ซึ่งย่อมจะได้ผลดีกว่าการท่องจำข้อความในคัมภีร์หรือรตถกต่าง ๆ การศึกษาพระธรรมเป็นหลักการของเจ้าฟ้ามงกุฎ เมื่อทรงผนวช เป็นพระวชิรญาณ ทรงเน้นการศึกษาหาความจริงในพระศาสนา มากกว่าการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติสืบกันมาโดยไม่ทราบเหตุผลอันแท้จริง² ด้วยเหตุที่ต้องการให้พระสงฆ์ธรรมยุตของพระองค์ได้ศึกษาพระไตรปิฎกได้อย่างลึกซึ้ง จึงได้ทรงตั้งโรงเรียนสอนภาษาบาลีขึ้นที่วัดบวรนิเวศฯ โรงเรียนสอนบาลีแห่งนี้ได้รับการยกย่องจาก กริสโวลด์ว่า ทำให้มาตรฐานในความรู้ภาษาบาลีเจริญขึ้นอย่างมาก³ การที่ได้ศึกษาถึงคำสอนในพระไตรปิฎกด้วยพระองค์เอง เป็นผลให้เจ้าฟ้ามงกุฎทรงตระหนักถึงข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่มีอยู่ในคณะสงฆ์ โดยเฉพาะทางด้านวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์สามเณร ธรรมยุติกนิกาย จึงได้มุ่งที่จะปรับปรุงวินัยของพระสงฆ์ โดยยึดถือเอาวัตรปฏิบัติของพระมอญเป็นหลัก แม้เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงกวาดค้นความประพฤติด่าง ๆ ของพระสงฆ์อยู่เสมอมา ทรงมีประกาศเกี่ยวกับคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาอยู่ถึง 31 ฉบับ จากจำนวนประกาศทั้งหมด 343 ฉบับ⁴

¹ ชัจจรา กาญจนโมทย์, "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น", หน้า 94

² เอ.ปี. กริสโวลด์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม, แปลโดย มจ. สุภัทรทิศ ดิศกุล, หน้า 31.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

⁴ ลีริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน 200 ปี, 1 : 142.

ซึ่งส่วนใหญ่ประกาศเหล่านี้จะเป็นการให้สติ และวางแนวทางปฏิบัติให้แก่พระสงฆ์ เพื่อมิให้ผิดวินัยบัญญัติ ซึ่งทั้งนี้ ก็เป็นผลมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมมาในขณะที่ทรงผนวช ทำให้ทรงเข้าใจในพระไตรปิฎกได้อย่างแจ่มแจ้ง และทรงปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องทางศาสนาให้ดีขึ้นได้

การศึกษาถึงคำสั่งสอนของศาสนาพุทธ อันเป็นการศึกษาฝ่ายคันถธุระ หรือเรียกกันว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมจึง เป็นเสมือนการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวสืบไป โดยไม่มีการขาดหายเพราะถ้าสิ้นความรู้ในพระไตรปิฎก พระพุทธศาสนาจะต้องสิ้นสูญไป ดังพระพุทธดำรัสที่กล่าวว่า "พระธรรมวินัย จักเป็นศาสดาของท่านเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว"¹

ความสำคัญทางด้านการเมืองการปกครอง

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ทางด้านคันถธุระเป็นการส่งเสริมการปกครอง และฐานะทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ หน้าที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ไทยนับแต่อดีตประการหนึ่ง คือ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพราะหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องช่วยส่งเสริมการปกครอง โดยเฉพาะการส่งเสริมแนวความคิดในเรื่อง "พระญาจักรพรรดิราช"² ซึ่งถือว่ายิ่งใหญ่กว่ากษัตริย์ทั้งหลายผู้ที่จะเป็นพระญาจักรพรรดิราชได้จะต้องอาศัยอำนาจบุญที่เคยทำมาแต่อดีตทั้งจะต้องเป็นผู้รู้ในทางธรรมและทางโลก แม้เมื่อเป็นพระญาจักรพรรดิราชแล้ว ก็ยังมีหน้าที่จะต้องสร้างสมบุญต่อไป ด้วยการศึกษาระดม เพราะความทุกข์ยากและความ

¹ พระพุทธพจน์อ้างไว้ใน กุศุณณา เกษมศิลป์, นาสนทาแห่งกรุงสยาม หรือมหาธาตุ 200 ปี, มูลนิธิศิษย์มหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ จัดพิมพ์ร่วมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พ.ศ. 2525, (กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์, 2524), หน้า 147.

² สมบัติ จันทร์วงศ์, "พระญาจักรพรรดิราชในไตรภูมิพระร่วง : ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความหมายทางการเมือง" วารสารประวัติศาสตร์ 1 : 1 - 7 มกราคม - เมษายน, 2522., หน้า 20.

รุ่ง เรื่องของบ้านเมืองขึ้นอยู่กับสร้างสมบุญของกษัตริย์¹ ตัวอย่างของพระญาจักรพรรดิราช น่าจะได้แก่ พระมหาธรรมราชาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย ซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในทางธรรม เพราะได้ ทรงออกผนวช ในปี พ.ศ. 1905 ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ เป็น สิ่งที่แสดงถึงความรู้ทางด้านธรรมะของพระองค์ได้อย่างดียิ่ง นอกจากนี้ เนื้อเรื่องไตรภูมิพระ- ร่วง ซึ่งเน้นในเรื่องของนรกสวรรค์ และบาปบุญย่อมเป็นผล ทำให้ไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลาย ไม่ กล้าประพฤตชั่ว เพราะกลัวตกนรกในชาติหน้า อันจะทำให้สังคมสุโขทัยดำรงอยู่ด้วยความสงบ² นอกจากแนวความคิดในเรื่องพระญาจักรพรรดิราชแล้ว แนวความคิดที่พระมหากษัตริย์ในสมัย สุโขทัยใช้ในการปกครองอีกข้อหนึ่งก็คือ แนวความคิดเรื่อง "ปีติราชา"^{3*} ซึ่งเป็นผลให้พระ- มหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยรักษาอำนาจมาได้โดยตลอด ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรี- ออยุธยาจะให้ความสำคัญแก่ แนวคิดแบบ เทวราชา** มากกว่าแนวความคิดแบบปีติราชา⁴ แต่อย่างไรก็ตามในสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์ส่วนใหญ่ก็ยังคงบำ เจริญพระราชกรณียกิจทางด้าน ศาสนา เป็นอย่างมาก อาทิ การออกผนวชของพระมหากษัตริย์หลายพระองค์

¹ อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416, (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์ เนส, 2521) หน้า 98.

² ณรงค์ พ่วงพิศ, "พุทธศาสนากับการเมืองในประวัติศาสตร์ไทยบางตอน", วารสารประวัติศาสตร์ 1 : 31 มกราคม - เมษายน 2523. หน้า 9.

³ อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ หน้า 82.

* ปีติราชา คือ การปกครองที่พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนบิดาของประชาชน ทรง เป็นทั้งผู้นำในยามศึก และทรงเป็นผู้พิพากษาคดี ในฐานะที่ทรงเป็นบิดาของประชาชน พระมหา กษัตริย์ ต้องพร้อมที่จะให้คำปรึกษา และตัดสินชี้ขาดปัญหายุ่งยาก และคดีพิพาทต่าง ๆ ของ ประชาชนด้วย

** แนวความคิดแบบ เทวราชา เชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นเสมือน เทพเจ้ามีอำนาจศักดิ์ สิทธิ เหนือกว่ามนุษย์โดยทั่วไป เพราะพระมหากษัตริย์ทรงเป็น "สมมุติ เทวราชา"

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกผนวชของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในปี พ.ศ. 2008¹ ซึ่งถึงแม้จะมีนโยบายทางการเมืองแอบแฝงอยู่ด้วย คือ เพื่อสร้างภาพพจน์ของพระองค์ให้ชาวเหนือเห็นว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และทรงบำเพ็ญบุญเช่นเดียวกับพระมหาธรรมราชาลิไท ซึ่งเป็นผลให้การรวมอาณาจักรสุโขทัยเข้ากับอยุธยาสำเร็จได้เป็นอย่างดีในสมัยของพระองค์² หลังจากการผนวชของพระบรมไตรโลกนาถแล้ว ประเพณีการบวชเรียนของเจ้านายและข้าราชการก็คงเริ่มเกิดขึ้น การส่งเสริมพระพุทธศาสนาโดยการสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณร ศึกษาเล่าเรียนที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งได้เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ก็คือ การกำหนดให้พระสงฆ์ สามเณรที่บวชเรียนจน "รู้ธรรม" ให้มีศักดิ์นาสูงกว่าพระสงฆ์และสามเณรที่ไม่รู้ธรรม ซึ่งเป็นนโยบายที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้ในการส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย การกำหนดศักดิ์ของพระสงฆ์, สามเณร ที่ได้ศึกษาให้สูงกว่าพระสงฆ์สามเณรที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน³ เป็นการให้กำลังใจแก่พระสงฆ์ สามเณรที่มุ่งศึกษาพระปริยัติธรรมเมื่อบวชเรียนแล้ว และจะได้ไม่ประพาศิวิตพระวินัยบัญญัติ ให้เป็นการเสื่อมเสียแก่พระพุทธศาสนา ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของพระราชกรณียกิจในด้าน การทำนุ บำรุงศาสนา ที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงยึดถือเป็นแนวปฏิบัติมาโดยตลอด

¹ กรมศิลปากร, คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า 450.

² นิตยา วงศ์วิวัฒน์, "พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา", หน้า 24.

³ กรมศิลปากร, "พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง", เรื่องกฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพฯ : อุดมศึกษา, 2521), หน้า 172.

ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แนวความคิดธรรมราชา ได้ถูกนำมาเน้นเป็นหลักในการปกครองมาก กว่าแนวความคิดอื่น เช่น แนวความคิดเทวราชา¹ แนวความคิดเกี่ยวกับคติธรรมราชานี้ คือ คติที่ผู้ปกครองจะต้อง เป็นผู้ที่ทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมะของพุทธศาสนาและประเพณีธรรมซึ่งเป็นธรรมสำหรับผู้ปกครอง คือ ทศพิธราชธรรม 10 ประการ และสังคหวัตถุ 4² นอกจากนี้ จะต้องรักษาศิล 5 ศิล 8 ศิล 10 อยู่เสมอ รวมทั้งมีหน้าที่สั่งสอนประชาชนให้ประพฤติดุธรรมด้วยการบำเพ็ญ ศิล ทาน และละเว้นจากการเบียดเบียนหมู่สัตว์ต่าง ๆ³ เพื่อเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้แก่พระมหากษัตริย์เอง

¹ อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325 - 2416, 91 - 93.

² ทศพิธราชธรรม 10 ประการ คือ

1. ทาน การให้ คือ การบริจาคสิ่งของให้แก่ผู้ยากไร้
2. ศิล รักษากาย วาจาใจให้บริสุทธิ์ เว้นจากความชั่วทุจริต
3. บริจาค ยอมเสียสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม
4. อาชชว ความเป็นผู้มีอัธยาศัยซื่อตรง ปราศจากมายาหลอกลวง
5. มีททว ความเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยน ไม่กระด้างหรือดูถูกผู้อื่น
6. ตปะ พยายามกำจัดความเกียจคร้าน มุ่งทำกิจอัน เป็นหน้าที่ให้ดี
7. อโกธ ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ไม่มุ่งร้ายต่อใคร มีเหตุผลและมี

ความยุติธรรม

8. อวิหิงสา ไม่เบียดเบียนผู้ใดให้ลำบาก ไม่ก่อทุกข์ยากให้ผู้อื่น
9. ชันติ อดทนต่อความคิดเห็นของผู้อื่น และต่อความทุกข์กาย ทุกข์ใจ
10. อวิโรธนะ ไม่คือทำผิดทั้งที่รู้ว่าผิด ทำสิ่งใดก็ให้ถูกต้องตามทำนองคลอง

ธรรม

สังคหวัตถุ 4 ประการ ประกอบด้วย

1. ปริส เมธัง พระมหากษัตริย์ควรจะมีความรู้จักคนว่า ใครชั่ว ใครดี มี

ความสามารถแค่ไหน

-
2. สัสสมเมธัง พระมหากษัตริย์ เป็นผู้บำรุงพืชผลในประเทศให้สมบูรณ์
 3. สัมมาปาสะ พระมหากษัตริย์ จะต้องรู้จักผูกใจคนทั้งประเทศให้รักดีต่อพระองค์ด้วยการปกครองที่ดี

4. วาจาเปยยะ พระมหากษัตริย์ต้องพูดด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน

³สายชล วรรณรัตน์, "พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 - 2352)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 219.

หลักการที่กำหนดไว้ในแนวความคิดแบบ "ธรรมราชา" นี้เองที่จะเป็นแนวปฏิบัติให้พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ได้ปฏิบัติภายใต้กำหนดหลักเกณฑ์ เพราะพระมหากษัตริย์ที่มีลักษณะของธรรมราชาย่อมได้รับการสนับสนุนจากประชาชน ดังนั้น การที่พระมหากษัตริย์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ นั้น ก็เป็นการสร้างอำนาจทางการเมืองของพระองค์ให้มั่นคงด้วย¹ ในขณะที่เดียวกันพระสงฆ์ก็มีความสำคัญต่อการเป็นพลังการเมือง ที่คอยสนับสนุนพระมหากษัตริย์ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดประชาชน และเป็นจุดรวมศรัทธาของประชาชน พระสงฆ์สามารถชักจูงให้ประชาชน เกิด ความเลื่อมใส ศรัทธาในพระมหากษัตริย์ได้โดยง่าย ดังเช่น การเลือกข้อ ธรรมะ บางข้อ ที่ส่งเสริม อำนาจของพระมหากษัตริย์ มาแสดงแก่ประชาชน เช่น หลักทศพิธราชธรรม เป็นต้น การส่งเสริมซึ่งกันและกันนี้ เป็นผลให้พระมหากษัตริย์ต้องเข้ามามีบทบาทในการจัดการศาสนา ดังมีพระราชดำริที่ว่า

"พระศาสนาจะวัฒนาการตั้งไปได้อาศัยพระราชาอาณาจักร สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงธรรมสงเคราะห์ พระศาสนา"²

พระศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองสืบไปได้ ก็ต้องอาศัยพระมหากษัตริย์ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่อันสำคัญประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ ในการที่จะกวาดชนพระภิกษุให้ปฏิบัติตน ให้ถูกต้องตามพระวินัย ถ้าเมื่อใดที่พระภิกษุสามเณร ประพฤติตนไปในทางที่มีชอกก็จะมีการตักเตือนว่ากล่าวให้พระภิกษุสามเณรเหล่านั้น ได้ประพฤติแต่ในสิ่งที่ดี โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งมีประกาศใช้ กฎพระสงฆ์ ซึ่งได้เริ่มประกาศใช้ตั้งแต่ปีแรกที่ขึ้นครองราชย์ (พ.ศ. 2325) จนถึงปี พ.ศ. 2344 รวมจำนวนกฎพระสงฆ์ทั้งสิ้น 10 ฉบับ³

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "ความคิดทางการเมืองเรื่องธรรมราชา" เอกสารหมายเลข 13 ประกอบการสัมมนา "การเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย" 1 - 4 สิงหาคม หน้า 44.

² กรมศิลปากร, กฎพระสงฆ์ข้อที่ 3, เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 543.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 544 - 570

กฎพระสงฆ์ข้อที่ 4 ซึ่งเป็นกฎที่กำหนดให้เป็นผู้ที่บวชเป็นภิกษุ สามเณร ให้ศึกษาเล่าเรียนคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ โดยให้เป็นหน้าที่ของพระราชคณะที่จะต้อง "เร่งตักเตือนพิจารณาเหน็ดคิยควรจะรำเรียน คันธธุระ วิปัสสนาธุระอันใดอันหนึ่งก็ให้รำเรียนธุระอันนั้น..." เพื่อ "ให้เป็นที่เสื่อมใสศรัทธาแก่เทพามนุษย์ทั้งปวง..." สำหรับผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียน ให้พระราชคณะ เจ้าคณะ อธิการ ทำบาญชีทางว่าว ให้เจ้าพนักงานสังฆการีธรรมการกราบทูลให้ทรงทราบ เพื่อจะได้ทรงพระราชศรัทธาบำเพ็ญพระราชกุศล แต่ถ้าภิกษุแลสามเณรองค์ใดกลักขละหยาบช้า สอนยาก อุประณาจารย์จะว่ามีฟัง สั่งสอนเบนหลายครั้งแล้ว มิได้ปรนนิบัติตาม ให้กำจัดเสีย อย่าให้เข้าหมู่คณะใดเป็นอันขาดทีเดียว พระศาสนาจึงจะรุ่งเรืองสืบไป"¹

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นความสำคัญของการที่ผู้บวชในพระพุทธศาสนาจะต้องมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนไม่ว่าจะเป็น ฝ่ายคันถธุระ หรือวิปัสสนาธุระ เพราะทรงพระราชดำริเห็นว่า ผู้ที่เข้ามาบวชโดยมิได้ศึกษาหาความรู้นั้น เป็นผู้ที่ยัง "จะเอาแต่ความสบายให้บริบูรณ์กายเนื้อหนัง ดูพระพุทธรูป ตรีสุว่าเหมือนโค และกระปือเกิดมาแต่จะบริโภคอาหารให้จำเริญแต่เนื้อหนังเท่านั้น"²

การที่ทรงกวัดขั้นให้พระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนนั้น ก็เพราะทรงเห็นโทษของการไม่ศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ของพระสงฆ์ว่าทำให้การสั่งสอนศาสนาของพระสงฆ์ที่ขาดความรู้นั้นเป็นอันตรายต่อพระศาสนา เนื่องจากพระสงฆ์ที่เทศน์ โดยแสดงถ้อยคำตลกคณอง ซึ่งหาประโยชน์ไม่ได้นั้น เป็นพระสงฆ์ที่ "มิได้เล่าเรียนพระไตรปิฎก ได้แต่เนื้อความแปลร้อยเป็นภาพยกลอน แล้วก็มาสำแดงถ้อยคำตลกขบถของหยาบช้า เหน็ดแต่ลากผลการเลี้ยงชีวิตมิได้คิดที่จะรำเรียนสืบไป ทำให้พระศาสนาพินาศเสื่อมสูญ..."³

ด้วยเหตุนี้ จึงทรงห้ามมิให้พระสงฆ์เทศนาเป็นภาพยกลอน และกล่าวถ้อยคำตลกคณอง ถ้าพระสงฆ์สามเณรผู้ใดไม่ปฏิบัติตามก็จะได้รับโทษ

¹ กฎพระสงฆ์ข้อที่ 4, หน้า 553.

² เรื่องเดียวกัน.

³ กฎพระสงฆ์ข้อที่ 1, หน้า 545.

ในกฎพระสงฆ์นี้ ยังได้ทรงชี้ให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของการแสดงธรรม เทศนา ว่า ทานที่ประเสริฐกว่าทานทั้งปวงนั้น คือการให้มีการแสดงพระธรรม เทศนา โดยทรงยกข้อความในพระไตรปิฎกที่กล่าวว่า ผลบุญที่ได้จากการจัดให้มีพระธรรม เทศนา เพียง 1 ครั้ง จะมีผลบุญมากกว่าการถวายจตุปัจจัยทานทั้ง 4 แก่พระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งปวง¹ แต่การที่พระสงฆ์จะสามารถแสดงธรรม เทศนาได้นั้น ก็จะต้องเป็นพระสงฆ์ที่ผ่านการศึกษาค้นค้นถุระ และวิปัสณาธุระมาแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงทรงสนับสนุนให้พระสงฆ์ตามหัวเมืองที่มีศรัทธาจะเข้ามาเรียนค้นถุระ และวิปัสณาธุระ ที่กรุงเทพมหานคร โดยให้เจ้าอธิการวัดนั้นเขียนชื่อ, อายุพรรษา และชื่ออุปัชฌาย์ของพระสงฆ์สามเณรนั้น ให้ถือเข้ามายังวัดที่ตนต้องการจะเรียน ถ้าพระราชกษัตริย์ในกรุงตรวจสอบหนังสือและตราสำคัญแล้ว ก็ให้รับไว้เรียนค้นถุระ และวิปัสณาธุระ ในวัดนั้น ๆ ได้ ในทำนองเดียวกันถ้าพระสงฆ์สามเณรจากในกรุงเทพจะออกไปเรียนยังหัวเมืองก็ให้ปฏิบัติเช่นเดียวกัน² เป็นการส่งเสริมให้การศึกษาศาสนาของพระสงฆ์และสามเณรให้มีขอบเขตกว้างขวางออกไป โดยเฉพาะการที่พระสงฆ์หัวเมืองจะได้เข้ามารับการศึกษาจากในเมืองหลวง ซึ่งจะเป็นผลดีต่อประชาชนในหัวเมืองเหล่านั้นด้วย

อาจกล่าวโดยสรุปว่า สถาบันกษัตริย์นั้นจำเป็นต้องอาศัยศาสนาเป็นเครื่องค้ำจุน เพราะศาสนาย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ถ้าไม่ได้รับความอุปถัมภ์และความคุ้มครองจากกษัตริย์ ในขณะเดียวกันฐานะของกษัตริย์จะมั่นคงอยู่ได้ ก็โดยการให้ธรรมะ เป็นเครื่องยืนยันถึงพระราชอำนาจสูงสุดของพระองค์ โดยอาศัยพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชน เป็นผู้เผยแพร่ความคิดนี้ โดยการนำเอาความรู้ในเรื่องธรรมราชา มาเป็นเครื่องสนับสนุนพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ประชาชนยอมรับในพระราชอำนาจของกษัตริย์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เห็นได้ว่า สถาบันกษัตริย์และศาสนาของไทยนั้นเชื่อมโยงกันอยู่โดยไม่อาจแยกออกจากกันได้³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 544 .

² กฎพระสงฆ์ข้อที่ 3, หน้า 550 .

³ อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น, หน้า 112 - 113 .

ความสำคัญทางด้านการศึกษารองบ้าน เมือง

การศึกษาของพระสงฆ์ก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือก่อนที่จะมีการปฏิรูปการศึกษาของบ้านเมือง ให้ความสำคัญในฐานะที่ทำหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษาของกุลบุตรนับตั้งแต่สมัยโบราณมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเป็นโรงเรียนซึ่งจะสอนวิชาอักษรวิธีให้แก่กุลบุตร โดยพ่อแม่มักจะนำบุตรไปฝากเป็นศิษย์ของพระ เพื่อจะได้มีโอกาสเล่าเรียนเขียนอ่านหนังสือ ทั้งนี้ เพราะพระสงฆ์เป็นบุคคลกลุ่มเดียวที่ทรงคุณความรู้¹ นอกจากนี้พระจะเป็นผู้ให้ความรู้ทางด้านการเล่าเรียนเขียนอ่านหนังสือแล้ว พระยังเป็นผู้สั่งสอนอบรมศีลธรรมให้แก่เด็กด้วย โดยเฉพาะเด็กที่แก่นแก้วหรือประพฤติดน เป็นเด็กเหลือขอ ก็จะถูกรับบ่มนิสัยจนถึงถูกพระจับบวช เณร เพื่อให้อยู่ในวินัย เด็กที่ไปเรียนหนังสือที่วัด จึงมักจะบวชเป็นเณรไปด้วย และเล่าเรียนหนังสือไปด้วย² การบวชเป็นเณรของเด็กชายไทยนั้นถึงจะเป็นระยะเวลาสั้น ๆ แต่พ่อแม่ของเด็กนั้นก็เห็นว่าเป็นบุญกุศล³

ในการศึกษาที่วัดนี้ วิชาที่สอน คือ อักษรวิธี ซึ่งประกอบไปด้วยการอ่าน เขียน และนับจำนวน (เลข) รวมทั้งการสั่งสอนทางศาสนา ซึ่งลาลูแบร์กล่าวว่า มีการสอนเรื่องชาดกด้วย⁴ แต่ไม่ได้สอนพงศาวดาร กฎหมาย วิชาอักษรวิธีนี้ มีการสอนภาษาบาลีด้วย เนื่องจาก "เป็นภาษาของพระศาสนา" แต่ก็มีเด็กน้อยคนนักที่จะรู้ภาษาบาลีแตกฉาน ถ้ามิได้บวชอยู่นาน ๆ หรือมิได้คิดที่จะเข้ารับราชการ⁵

เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, หน้า 100.

² เรื่องเดียวกัน

³ อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น, หน้า 33.

⁴ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม, สันต์ ท.โกมลบุตร แปล 1 : 261.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 262.

นอกจากนี้ เด็กชายที่ไปเรียนที่วัดยังจะได้รับความรู้พิเศษ หรือ วิชาพิเศษอื่น ๆ เช่น โหราศาสตร์, แพทย์ศาสตร์, วิชาช่างทอง และวิชาเสมียน¹ ซึ่งวิชาพิเศษเหล่านี้เมื่อสึกออกมาเป็นฆราวาส ก็จะได้ใช้เป็นอาชีพต่อไป ซึ่งอาชีพเหล่านี้จะทำให้ผู้ที่สึกออกมาได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคม

สำหรับการศึกษาในชั้นสูง วัดก็เป็นแหล่งการศึกษาแห่งเดียวในสมัยนั้น ดังที่ เอ. บี. กริสโวลด์ ได้กล่าวว่า ประเทศไทยในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น "... ไม่มีมหาวิทยาลัยและโรงเรียนนอกจากวัด..."² พระสงฆ์เป็นเสมือนอาจารย์ในมหาวิทยาลัย คือ มีทั้งหน้าที่ทางด้าน "... การศึกษาและวิจัย พระสงฆ์บางรูปชำนาญในภาษาบาลี... สามารถรอบรู้พระธรรมวินัยเป็นอย่างดี และสอนแก่ประชาชน แต่บางรูปก็ชำนาญในการฝึกฝน จิตใจตนเอง ให้บริสุทธิ์สะอาดด้วยการบำเพ็ญสมาธิ..."³ พระสงฆ์เหล่านี้ นอกจากจะต้องทำการศึกษา สอน แล้วในบางครั้งก็จะต้องค้นคว้าหาความรู้เพิ่มพูนให้ตนเอง ดังที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงมีคำอธิบายถึง การที่พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ทรงตั้งข้อพระราชปวงญา ให้พระราชอาณาเขตวิไลนามถวายต่อพระองค์ว่า เพื่อให้พระราชอาณาเขตจำต้องค้นหนังสือ ตรวจสอบในพระไตรปิฎก หาข้ออรรถอรรถธรรม สำหรับถวายวิไลนามที่มีพระราชปวงญา⁴ ซึ่งบรรดาพระราชอาณาเขตทั้งปวงจะต้องค้นคว้าหาคำตอบจากในพระบาลีหรือคัมภีร์ต่าง ๆ และยกข้อความนั้นมาอธิบายให้ชัดเจน เพื่อสนองพระราชโองการ เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชปวงญาถามว่า การล่วงเกินพระสงฆ์จะมีวิธีอุกโทษอย่างไรโคบรรดาพระราชอาณาเขต มีวิไลนามถวายว่า

¹ พระยาปริยัติธรรมธาดา, (แพ ตาลละลักษณ) โบราณศึกษา, หน้า 15.

² เอ. บี. กริสโวลด์, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, มจ. สุภัทรทิศ ดิศกุล แปล, หน้า 8.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

⁴ พระราชปวงญาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5, 1 : 3.

อาคมภาพ สมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะทั้งปวง ขอพระราชทานถวายพระพร
วิสิขนาโดยพระบาลีว่า เตยวอริเณขมา เบนิตดาวโหนดินตโตปรี แปลเนื้อความว่า...¹

การยกเอาข้อความที่เป็นภาษาบาลี มาตอบพระราชปวงจານี้ แสดงให้เห็นการต้อง
ฝึกฝนการศึกษาภาษาบาลี และการแปลปริยัติธรรมของพระสงฆ์ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะ
ความรู้ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่แต่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่าง ๆ เท่านั้น
ถ้าไม่มีการศึกษาภาษาบาลี และศึกษาพระปริยัติธรรมไว้จะเป็นผลเสียต่อพระศาสนา

นอกจากการค้นคว้าตำรับตำราแล้ว การสอบพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ที่จัดขึ้น
เพื่อวัดความรู้ของพระสงฆ์สามเณร ก็ยังเป็นเสมือนการประชุมทางด้านวิชาการของพระราชา
คณะผู้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ และเป็นคณะกรรมการผู้สอบไล่ เพราะเวลาสอบแปลปริยัติธรรมนั้น
พระราชาคณะที่ได้มาประชุมฟังการแปลหนังสืออยู่ประมาณ 25 - 30 รูปนั้น จะได้รับความรู้
เพิ่มขึ้น² เพื่อนำเอาไปฝึกสอนศิษย์ของตนต่อไป เพราะในการสอบนี้ จะต้องมีอภิปราย
และคัดลिनปัญหาข้อซักข้อง ที่จะเกิดขึ้นโดยพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่³ ซึ่งก็ถือว่าเป็นประโยชน์
ที่สำคัญต่อการศึกษาของคณะสงฆ์

การศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์พระไตรปิฎก (คันถจฺระ) เมื่ออยู่ในสมณเพศอาจเปรียบ
เสมือนการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่บรรดาพระราชาโอรส และพระบรมวงศานุวงศ์จะต้องได้รับ
คือ บรรดาพระเจ้าลูกเธอจะต้องทรงศึกษาภาษาบาลีในการเริ่มเรียนอักษรวิธี จากนั้น เมื่อ
มีพระชนมายุสมควรก็จะผนวชเป็นสามเณร ซึ่งเปรียบเสมือนกับการเรียนวิชาชั้นมัธยมปลายมี
การศึกษาพระธรรม และฝึกหัดปฏิบัติพระวินัย ควบคู่ไปกับการเรียนศิลปวิทยาเฉพาะอย่างที่ชอบ
พระอัธยาศัย เมื่ออายุครบผนวชก็จะผนวชเป็นพระภิกษุอีกประมาณ 1 พรรษา เมื่อลาผนวช

¹ เรื่องเดียวกัน, 1 : 28 - 29.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษา
ธิการ ศ. 3/13 รายงานการสอบปริยัติธรรม ร.ศ. 127

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ "อธิบายเรื่องการสอบ
ปริยัติธรรม", หน้า 256.

ก็เป็นอันสำเร็จการศึกษาพร้อมที่จะเข้ารับราชการได้¹ การศึกษาภายในวัดของเจ้านายฝ่ายชายนี้ จะควบคู่กันไปกับการศึกษาในวังของเจ้านายฝ่ายหญิง ตลอดจนธิดาของผู้มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งจะเล่าเรียนราชประเพณี และระเบียบวินัยของกุลสตรี² การศึกษาที่ได้รับจากการทรงผนวชเป็นพระภิกษุ และจากในวังนี้ถือเป็นเสมือนการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยในสมัยนั้น

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาของชาวไทยก่อนที่จะมีการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการศึกษาที่มีพื้นฐานจากวัดเป็นสำคัญ โดยมีพระภิกษุสงฆ์ เป็นผู้จัดการดูแลการศึกษาและมีพระมหากษัตริย์ ขุนนาง และประชาชนเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์โดยผ่านทางพระสงฆ์ ด้วยการให้การอุปถัมภ์แก่พระสงฆ์สามเณรด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่การศึกษาที่วัดเป็นผู้จัดการนี้ ยังมีลักษณะที่ไม่เป็นระบบแบบแผนเดียวกัน ทั้งนี้ เพราะขึ้นอยู่กับความรู้ของผู้สอนและความตั้งใจเรียนของผู้เรียนด้วย แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วย่อมจะได้รับการยกย่องจากสังคมว่าเป็นผู้ที่ได้รับการอบรมศึกษามาเป็นอย่างดี และมีโอกาสที่จะก้าวหน้าถ้าบวชเรียนต่อไป อาจได้เป็น "เจ้าคุณ และสมเด็จ"³ ก็ได้ หรือถ้าฝากเนื้อฝากตัวกับเจ้าขุนมูลนายก็อาจเป็นใหญ่เป็นโตในราชการได้ การที่บุคคลที่ผ่านการศึกษาโดยอาศัยระบบการศึกษาทางพระพุทธศาสนาสามารถที่จะเขยิบฐานะจากไพร่ขึ้นมาเป็นขุนนางได้นั้น⁴ ทำให้เกิดปัญหาบางประการในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงประกาศกำหนดให้พระที่ลาสิกขาบทเข้ารับราชการได้แต่ในหน่วยงานเพียง 5 กรมเท่านั้น แต่ก็ทำให้เห็นได้ว่าผู้ที่เข้ามาเป็นข้าราชการนั้น ถ้าผ่านการศึกษามาในระหว่างที่บวชเรียนอยู่ ก็จัดว่า เป็นผู้มีความ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความทรงจำ หน้า 15 - 17.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, หน้า 183.

⁴ ไพร่ดูรายละเอียดได้จาก เดวิด เค รัชอาจ, "คณะสงฆ์เป็นเครื่องยกฐานะในสังคมไทยโบราณ", วารสารศิลปากร, 10 (พฤษภาคม 2509), หน้า 49 - 52. และอภินรพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416, หน้า 328 - 329.

รู้ดี และคงผ่านการสอบไล่ได้เปรียญสูงมาแล้ว¹ นับเป็นประโยชน์แก่ทางราชการด้วยที่จะ
ได้ผู้มีความรู้มารับราชการ

นอกจากประโยชน์จากการศึกษาของคณะสงฆ์ที่ทำให้ได้กำลังคนเข้ารับราชการแล้ว
ความสำคัญของการศึกษาของพระสงฆ์ที่ก่อให้เกิดผลดีต่อประเทศประการสุดท้ายคือ การศึกษา
ที่พระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการสอนให้แก่เด็กนี้จะไม่มุ่งสอนแต่วิชาการทางโลกเพียงอย่างเดียว
เท่านั้น พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีความประพฤติดีที่ดั่งงาม เป็นผู้อบรมศีลธรรมจรรยาให้แก่ประชาชน
การศึกษาที่พระเป็นผู้สอนให้แก่เด็กชายตลอดจนถึงผู้เข้ามาบวชในศาสนาย่อมจะต้องแทรกข้อ
คิด และหลักปฏิบัติทางศาสนา เพื่อให้ผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนนำเอาหลักธรรมของศาสนาไปใช้
ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพราะฉะนั้น ผู้ที่สึกออกมาเป็นฆราวาสจึงเป็นคนที่สังคมให้การ
ยกย่อง แม้เมื่อมีการจัดระบบการศึกษาให้เป็นระบบที่แน่นอนในสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว พระองค์ก็ยังได้ทรงย้ำถึง การที่หัดให้เด็กรู้จัก อ่านออกเขียนได้
ว่าไม่ได้เป็นเครื่องหัดให้คนตีหรือชก แต่เป็นวิธีการที่จะเรียนเรื่องความดีความชั่วได้คล่อง
ขึ้นเท่านั้น² แสดงให้เห็นว่าไม่ว่ายุคใดสมัยใด การศึกษาและศาสนาควรต้องควบคู่กันไป
ดังที่ พระยาอนูมานราชชนดิกล่าวไว้ว่า "เหตุนี้จึงว่า การศึกษาถ้าปราศจากศาสนาก็อ่อนแอ"³

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปี พ.ศ. 2432 เป็นการ
ศึกษาด้านคันถธุระ หรือการศึกษาพระปริยัติธรรมได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ และ
ชนชั้นสูง เพราะถือเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่จะต้องอุปถัมภ์พระศาสนา แต่การจัดการ

ศูนย์วิทยพัทยากร

¹ เดวิด เค ้วยอจ, "คณะสงฆ์เป็นเครื่องยกฐานะในสังคมไทยโบราณ", วารสาร
ศิลปากร, 10 (พฤษภาคม 2509), 42.

² ประมวลพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ; ลาย
พระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา, (กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514) หน้า

³ เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, หน้า 195.

ศึกษาของพระสงฆ์ในช่วงเวลาดังกล่าวนี มีลักษณะสำคัญคือ ไม่มีระบบแบบแผนที่เป็นรูปแบบแน่นอน โดยเฉพาะในด้านการเรียนการสอน แต่ในการสอบวัดความรู้พระปริยัติธรรมของพระสงฆ์สามเณรมีระเบียบปฏิบัติที่เคร่งครัดและยุ่งยากหลายประการ ซึ่งเป็นสิ่งที่ปฏิบัติเป็นประจำสืบกันมาโดยไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก หลังจากปี พ.ศ. 2432 ไปแล้วจะมีการริเริ่มแก้ไขปรับปรุงทั้งการเรียน และการสอบพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ให้สอดคล้อง / ไปกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย